

Бізнес-
середовище
в Україні

2005

IFC Міжнародна
фінансова корпорація
Група Світового банку

Бізнес- середовище в Україні | 2005

© Міжнародна фінансова корпорація, 2005
© Дизайн, верстка «Артіль Артемових», 2005

Усі права захищено. Вся інформація та матеріали, використані для підготовки цього звіту, є власністю й архівом Міжнародної фінансової корпорації (IFC).

Відтворення, копіювання та поширення звіту і (або) його частин у будь-якій формі дозволено з обов'язковим посиланням на звіт «Бізнес-середовище в Україні».

Погляди, відображені у цьому звіті, не обов'язково збігаються з думкою Міжнародної фінансової корпорації (IFC), Європейської комісії (ЕС) чи Групи Світового банку (WBG).

Інформація, викладена у звіті, призначена для загального користування, і ніяка відповідальність не може бути покладена на Міжнародну фінансову корпорацію (IFC), Європейську комісію (ЕС) чи Групу Світового банку (WBG) за будь-які збитки, витрати, заподіяну шкоду та (або) будь-які інші можливі наслідки, що виникли через опублікування або використання інформації, вміщеної у документі.

Зміст

	Передмова	4
	Основні висновки	5
	Огляд розвитку сектора	15
	Ставлення до влади	17
	Адміністрування податків	25
	Дозволи	31
	Перевірки	39
	Регулювання експортної діяльності	47
	Методологія	57
	Додатки	63

Передмова

Пропонований звіт, підготовлений Міжнародною Фінансовою Корпорацією (IFC) за підтримки Європейської Комісії, презентує дев'яте щорічне дослідження підприємницького середовища в Україні. Мета цієї роботи — аналіз правового поля і бізнес-середовища, в яких працюють українські підприємці, виявлення основних регуляторних бар'єрів на шляху розвитку підприємництва у країні, проте насамперед розробка практичних рекомендацій щодо поліпшення головних напрямів діяльності вітчизняного малого і середнього бізнесу. В цілому IFC як член Групи Світового банку опікується створенням сприятливого інвестиційного клімату у країні на основі вдосконалення державного регулювання та інституційної сфери.

Якісні характеристики багатоетапної вибірки, а також опитування респондентів за методом структурованих персональних інтерв'ю, тематичних фокус-груп поряд з особистими зустрічами з представниками державних і владних органів дали можливість зібрати такі дані, які водночас з порівнянням результатів подібних досліджень минулих років дозволили відстежити динаміку розвитку підприємництва в Україні, з'ясувати національний діловий клімат і дійти висновків стосовно адекватності державної регуляторної політики потребам сучасного малого і середнього бізнесу.

Увага у дослідженні зосереджується не стільки на аналізі макроекономічного стану країни і тієї гострої політичної ситуації у рік президентських виборів, котра значним чином вплинула на діловий клімат країни, скільки на таких бар'єрах на шляху розвитку підприємництва, якими є регуляторні процедури і корупція. Пропоновані рішення, зокрема розроблений експертами IFC спільно з Державним комітетом з питань регуляторної політики і підприємництва України та ухвалений Верховною Радою Закон «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності», спрямовані на розв'язання визначених у дослідженні проблем. Слід зауважити, що проведений аналіз не є всебічним оглядом усіх спірних питань, які доводиться вирішувати в Україні представникам малого і середнього бізнесу, проте варто зазначити, що презентується дійсно думка підприємців-керівників понад 3000 діючих підприємств обласних центрів України, Києва і Сімферополя. При цьому галузевий склад респондентів охоплює найрізноманітніші галузі економіки — від підприємств промисловості і будівництва до сфери побутових послуг.

Звіт опубліковано англійською та українською мовами. Проект доклав усіх зусиль для ототожнення обох версій, однак у разі виникнення різночитань слід звертатися до оригінального тексту англійською мовою. В електронному варіанті звіт, який доповнено ще російськомовною версією, доступний на сайті IFC за адресою: www.ifc.org/sme_ukraine.

Звіт у друкованому або електронному форматі можна одержати за адресою:

Міжнародна фінансова корпорація

вул. Спаська, 30а, Поділ-Плаза

блок 2, 6-й поверх

Київ, 04070, Україна

Тел.: +38 044 490-6400

Факс: + 38 044 490-6420

www.ifc.org/sme_ukraine

ОСНОВНІ ВИСНОВКИ

У лютому — квітні 2005 р. Міжнародна Фінансова Корпорація (IFC) за підтримки Європейської Комісії провела чергове щорічне національне дослідження підприємницького середовища в Україні.

Мета дослідження — виявлення основних регуляторних бар'єрів на шляху розвитку підприємництва в Україні, а також розробка рекомендацій для Уряду щодо поліпшення бізнес-середовища. Аналізовані показники стану регуляторного середовища 2004 р. є базовими для визначення ефективності реформ нового Уряду в сфері підтримки підприємництва.

У розділі стисло викладені основні висновки і результати дослідження, підготовленого на основі опитування керівників понад трьох тисяч малих і середніх підприємств України про стан підприємницького середовища в 2004 р.¹

У рік президентських виборів в Україні гостра політична ситуація значно вплинула на діловий клімат країни. Три чверті опитаних підприємств відповіли, що найсерйознішою перешкодою для розвитку їхнього бізнесу в 2004 р. була політична нестабільність.

Політична нестабільність, регуляторні процедури і корупція обмежували розвиток підприємств у 2004 році

% респондентів, що назвали зазначені чинники серйозною або дуже серйозною перешкодою для їхнього бізнесу

¹ У цьому дослідженні підприємства поділено на такі групи залежно від кількості співробітників: мікро- (від 1 до 10 співробітників), малі (від 11 до 50 співробітників), середні (від 51 до 250 співробітників) і великі підприємства (від 251 до 1000 співробітників). Подібна класифікація підприємств застосовується у міжнародній практиці і не відповідає критеріям чинного законодавства України [Господарського кодексу України], яке визначає мале підприємство як підприємство із середньообліковою кількістю співробітників не більше ніж 50 осіб та обсягом валового прибутку, який в еквіваленті не перевищує 500 тис. євро. Середньооблікова кількість співробітників на великому підприємстві становить понад 1000 осіб, а обсяг валового прибутку — більше ніж 5 млн. євро. Решта підприємств визначаються як середні.

Іншими бар'єрами, які обмежують розвиток підприємництва, респонденти назвали регуляторні процедури і корупцію. На думку підприємств, ці чинники були важливішими, ніж макроекономічна ситуація.

У 2004 р. головні регуляторні бар'єри для малого і середнього бізнесу залишалися тими самими, що і роком раніше — адміністрування податків, видача дозволів і перевірки.

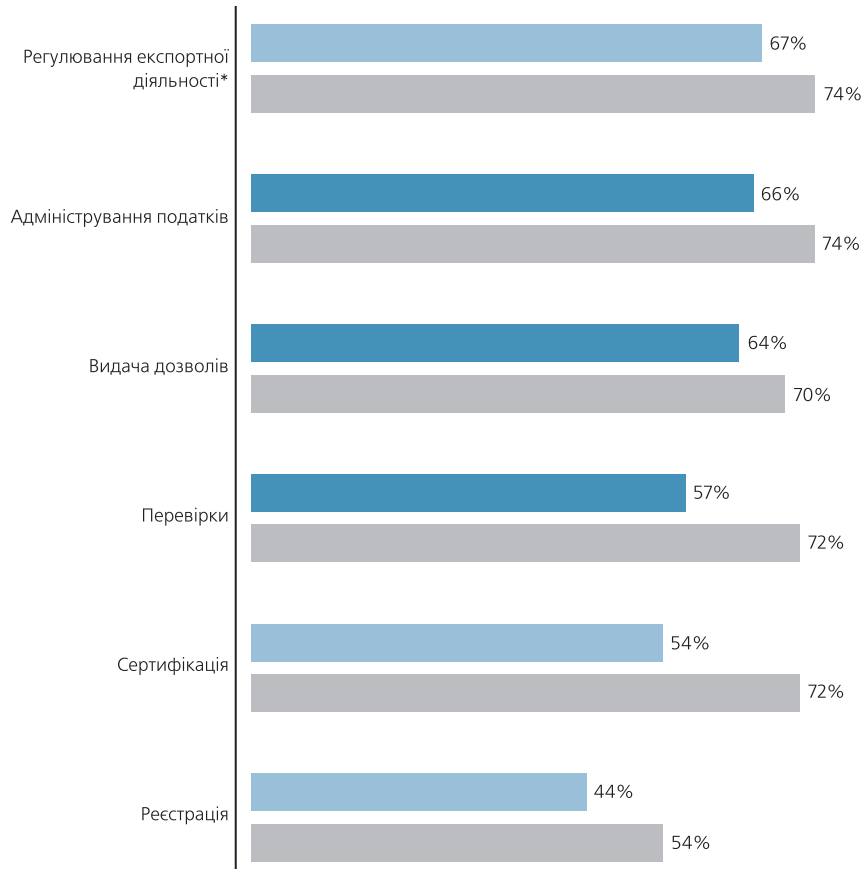

1.2

Адміністрування податків — головна регуляторна перешкода для розвитку бізнесу

% респондентів, які назвали зазначені процедури складними або дуже складними

■ 2004 р. ■ 2003 р.

* Для підприємств-експортерів головним регуляторним бар'єром є процедури зовнішньоекономічної діяльності. Однак ця проблема хвилює відносно невелику групу підприємств, оскільки частка експортерів серед малих і середніх підприємств у 2004 р. становила 6%.

На очевидне поліпшення сприйняття регуляторного середовища підприємцями в 2004 р. вплинула низка чинників:

- значне економічне зростання (до 12% у 2004 р.);
- послаблення регуляторного тиску контролюючих органів у період виборчої кампанії (останній квартал 2004 р.);
- перші спроби поліпшення умов ведення бізнесу (набрали чинності новий Закон «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» та ініціатива єдиних дозвільних офісів тощо).

Однак, оскільки істотних змін у регуляторному середовищі не відбулося, рейтинг регуляторних проблем не змінився, а число респондентів, котрі назвали три найбільш проблемні процедури (оподаткування, дозволи і перевірки), залишалося критичним.

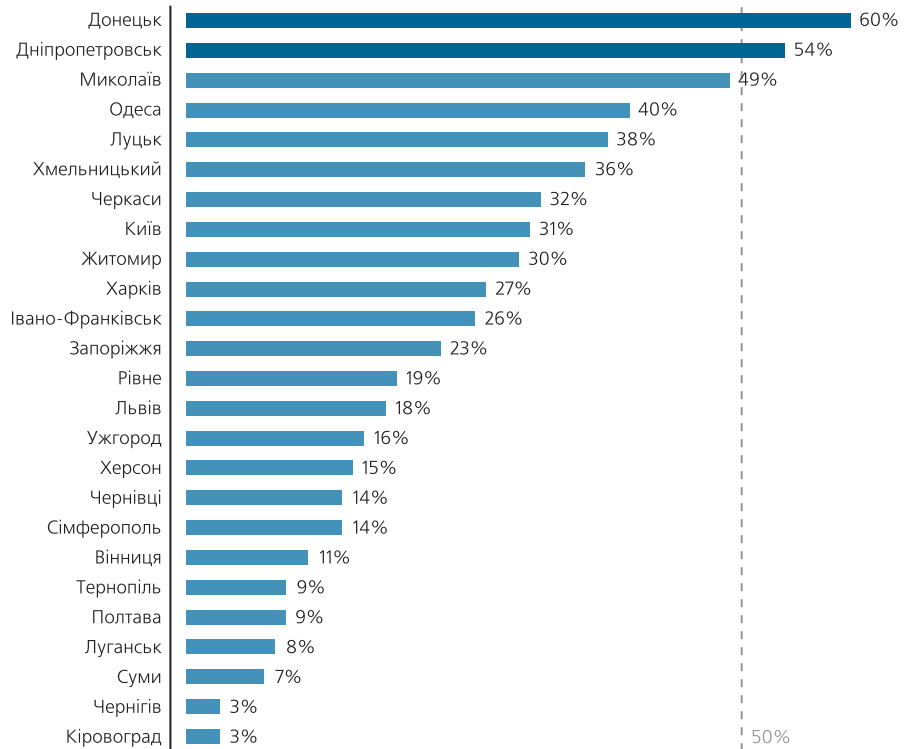
Більшість підприємств негативно оцінює умови ведення бізнесу в своїх регіонах. Лише в Донецьку і Дніпропетровську більшість підприємств вважали, що в 2004 р. ділове середовище сприяло розвитку бізнесу в їхньому регіоні. Найбільш негативними були оцінки підприємств Кіровограду і Чернігова.

1.3

Лише у двох регіонах більшість підприємств вважає, що умови для ведення бізнесу в 2004 році були сприятливими

% респондентів, які вважають, що ділове середовище в їхньому місті сприяє розвитку бізнесу і залученню інвестицій

У чому причини такої негативної оцінки? Які регуляторні процедури створювали найбільші проблеми підприємцям і чому? Що може зробити Уряд України, щоб стимулювати розвиток підприємництва та обмежити корупцію?

Відповіді на ці та інші запитання представлені у цьому звіті.

- Розділ «Ставлення до влади» присвячено оцінці бізнесом ефективності органів влади і судової системи.
- Найпроблемніші з погляду підприємців процедури досліджено в розділах «Адміністрування податків», «Дозволи», «Перевірки» і «Регулювання експортної діяльності».
- Висновки кожного розділу базуються на глибокому аналізі ситуації і результатів опитування і супроводжуються рекомендаціями для Уряду щодо поліпшення бізнес-середовища в Україні.
- «Огляд розвитку сектора» стисло інформує про темпи росту малих і середніх підприємств, а також показники їх діяльності. У «Методології» викладено загальні відомості про дослідження і характеристика вибірки. Цей розділ продовжується стислим оглядом результатів дослідження та основних рекомендацій по кожному розділу дослідження. В кінці розділу подано рекомендації, виконання яких докорінно поліпшить умови ведення бізнесу в Україні у найкоротші терміни.

Головні результати дослідження

Ставлення до влади

За даними дослідження, більшість підприємств негативно оцінили роботу центральних і місцевих органів влади у 2004 р. Причинами стали часті зміни законодавства, корупція всередині відомств, а також відсутність дійових механізмів захисту прав підприємців.

- Часті зміни законодавства у 2004 р. становили проблему для 78% опитаних підприємств. Оскільки у порушення Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11.09.03 проекти нормативних документів у 2004 р. практично не обговорювалися публічно, кількість нормативних актів, що регулюють бізнес, зросла на 4,1 тис.
- За даними дослідження, у 2004 р. неофіційні платежі чиновникам сплачували близько 30% підприємств.
- Більшість (80%) опитаних підприємств не вірять, що судова система України або бізнес-асоціації здатні захистити їх інтереси.

Рекомендації

- » Забезпечити виконання положень Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» у частині проведення відкритих публічних обговорень проектів регуляторних актів і відстеження результативності існуючих регуляторних актів.
- » Розробити ряд системних заходів щодо викорінення корупції у державних органах, що передбачають такі аспекти:
 - моніторинг роботи і періодичну ротацию державних службовців, які обіймають посади з найвищим рівнем ризику виникнення корупційних угод;
 - зменшення кількості необхідних за процедурою безпосередніх контактів підприємця з чиновниками;
 - надання бізнесу повної і достовірної інформації щодо регуляторних процедур;
 - підвищення матеріальної і моральної компенсації державним службовцям, у т. ч. суддям.
- » Забезпечити представництво інтересів бізнес-асоціацій у місцевих (муніципальних) і регіональних органах влади.

Адміністрування податків

На думку опитаних підприємців, система адміністрування податків була найсерйознішим регуляторним бар'єром для розвитку бізнесу в 2004 р.

- Понад 75% респондентів зазначили, що існуючий рівень оподаткування та адміністрування податків перешкоджають розвитку їхнього бізнесу.
- Правила сплати податків часто змінювалися. У 2004 р. набрали чинності 34 поправки до ключових законів, призначених регулювати сферу оподаткування бізнесу.

- 69% підприємств, що працювали за загальною системою оподаткування, і 60% підприємств, що застосовували спрощену систему, оцінили процедури адміністрування податків як складні або дуже складні.
- Найскладнішими щодо визначення суми податку і процедур його сплати підприємці назвали податок на прибуток (27% респондентів) і нарахування на фонд оплати праці (19% респондентів).
- Лише 18% опитаних стверджували, що підприємства, подібні їм, не приховують виручку від оподаткування.

Рекомендації

- » Для стабілізації та впорядкування законодавства, призначеного регулювати оподаткування малого і середнього бізнесу, прийняти Податковий кодекс, який передбачатиме встановлення чітких і простих процедур адміністрування податків та їх незмінність. Усі законодавчі акти, що будуть суперечити положенням Податкового кодексу, повинні втратити свою чинність. Це усуне можливість різного трактування законодавства податковими органами.
- » Об'єднати в єдиний соціальний податок збір до Пенсійного фонду і внески на обов'язкове соціальне страхування, що спростить визначення і процедуру сплати податків, нараховуваних на фонд заробітної плати.

Дозволи

У вересні 2005 р. Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності», який було розроблено Державним комітетом з питань регуляторної політики і підприємництва України спільно з експертами IFC. Основні положення рамкового Закону допомагають вирішити проблеми підприємств, пов'язані з одержанням дозвільних документів на здійснення різних видів діяльності. Закон набрав чинності з 6 січня 2006 р. і передбачає приведення у відповідність до нього всіх спеціальних нормативних актів, що регулюють видачу дозволів. Результати дослідження відображають ситуацію до прийняття цього Закону. Результати дослідження засвідчили, що в 2004 р., як і раніше, система видачі дозволів залишалася однією з головних регуляторних перешкод для розвитку підприємництва. Дозвільна система України характеризується тотальним охопленням підприємств, складністю процедур, їх тривалістю і високою вартістю дозволів. Дозвільні процедури часто супроводжувалися неофіційними платежами.

- У 2004 р. 43% українських підприємств одержували дозволи. Третина з них одержувала понад трьох дозволів протягом року.
- Найчастіше підприємства зверталися до органів пожежного нагляду, санітарно-епідеміологічної служби та охорони праці (відповідно 34, 26 і 14% респондентів, що одержували дозволи в 2004 р.).
- Близько 90% найбільш поширених дозволів були тимчасовими, тобто видавалися на певний термін, оскільки підприємства не були спроможні задовольнити всі вимоги, встановлені дозвільними відомствами.

Однак відмови у видачі дозволів, як і в 2003 р., одержали лише 2% підприємств.

- 64% українських підприємств, що одержували дозволи в 2004 р., вважають дозвільні процедури складними або дуже складними.
- Складність дозвільних процедур була чинником, що стимулював зростання корупції. Кожне третє підприємство при одержанні дозволів здійснювало неофіційні платежі.

Рекомендації

Для подальшого успішного реформування дозвільної системи потрібно зробити такі кроки:

- » У найкоротші терміни привести нормативно-правові акти у відповідність до вимог нового Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності»:
 - припинити видачу дозволів, не передбачених законами України;
 - визначити виключно законами і постановами Кабінету Міністрів України процедури видачі дозволів;
 - передбачити можливість одержання дозволів за декларативним принципом для 80–90% усіх підприємств (згідно з практикою країн ЄС);
 - поліпшити канали зв'язку між відомствами і підприємцями шляхом введення інституту державного адміністратора.
- » Впровадити систему ризик-менеджменту, тобто диференціацію необхідності одержання дозволів згідно зі ступенем ризику діяльності підприємств для безпеки населення і навколишнього середовища (у разі відсутності небезпеки — дозвіл відміняється; при низькому рівні небезпеки — застосовується декларативний принцип; при високому рівні небезпеки — одержання дозволу обов'язкове).
- » Привести у відповідність до нормативів ЄС сферу технічного регулювання громадської безпеки:
 - переглянути обов'язкові норми і правила та розробити на їх основі переліки мінімально необхідних вимог до підприємств — загальні технічні регламенти;
 - забезпечити технічним регламентам статус закону, тобто передбачити неможливість внесення до них змін міністерствами або відомствами.

Перевірки

Основні риси системи перевірок в Україні — це масовий характер, висока вартість, а також неефективність виявлення порушень і запобігання ним.

- Система перевірок державними органами надмірна і неефективна: в 2004 р. перевірено 78% усіх підприємств, кожне — в середньому дев'ять разів.
- Кожне п'яте перевірене підприємство зізналося, що здійснювало неофіційні платежі інспекторам. Найчастіше неофіційні платежі отри-

мували співробітники МВС, органів пожежного нагляду, санітарно-епідеміологічної служби і податкової адміністрації.

- У 2004 р. лише на малих і середніх підприємствах України проведено понад 1,4 млн. перевірок, які сумарно коштували досліджуваним підприємствам 500 млн. грн. (включаючи штрафи і неофіційні платежі).
- Журнал реєстрації перевірок — найпоширеніший серед підприємців спосіб захисту своїх прав.

Рекомендації

» Ухвалити Закон України «Про захист прав суб'єктів підприємницької діяльності при здійсненні державного контролю і нагляду в сфері господарської діяльності». Основними засадами Закону повинні стати:

- Ризик-менеджмент, що базується на класифікації підприємств за групами з метою визначення періодичності проведення перевірок відповідно до:
 - виду і характеру діяльності підприємств;
 - ступеня ризику діяльності підприємств для безпеки життя і здоров'я населення і навколишнього середовища;
 - результатів попередніх перевірок.
- Обмеження повноважень посадових осіб контролюючих органів, встановлення відповідальності цих організацій за невиконання обов'язків посадовими особами.
- Розробка стандартного переліку питань, які мають розглядатися інспекторами в ході перевірок, незалежно від виду діяльності підприємства, його розміру і т. ін.
- Надання підприємцям ширших повноважень щодо захисту своїх прав при проведенні перевірок.
- Заборона органам, котрі здійснюють перевірки, використовувати кошти, що надійшли внаслідок накладення санкцій на підприємства, для фінансування своєї діяльності.

Регулювання експортної діяльності

Зростання частки експортерів серед підприємств малого і середнього бізнесу обмежували внутрішні регуляторні процедури, проблеми з відшкодуванням ПДВ і нестача ресурсів на вивчення зовнішніх ринків і просування своєї продукції на них.

- У 2004 р. експортний потенціал українських підприємств був обмежений насамперед внутрішніми процедурами. Серед підприємств, що планували експорт, до 28% зазначили, що їх стримували регуляторні процедури, а 25% такими перешкодами назвали комерційні фактори.
- Проблема відшкодування ПДВ експортерам стала ще гострішою. У 2004 р. 64% експортерів скаржились на неї.
- Через обмеженість ресурсів більшість експортерів або не займалися цілеспрямованим пошуком покупців за кордоном, або обмежувалися

рекомендаціями партнерів і пошуком в інтернеті. Тільки 6% експортерів використовували для пошуку покупців інформацію, яку надавали посольства України за кордоном, і 26% — дані Торгово-промислової палати України.

- Вітчизняні підприємства зацікавлені у приєднанні України до торговельних союзів. За вступ до СОТ та ЄЕП висловилося 40% опитаних, а проти інтеграції до цих союзів виступили лише 6%.

Рекомендації

- » Упорядкувати процедуру відшкодування ПДВ і спростити процедури митного контролю шляхом скорочення кількості документів, необхідних для здійснення митного та інших видів контролю й оформлення товарів. Привести процедури митного оформлення до міжнародних стандартів з метою приєднання до Міжнародної Конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур (Розширеної Кіотської Конвенції).
- » Визнати одним з пріоритетів у діяльності торгово-економічних місій при посольствах України за кордоном сприяння просуванню експорту підприємств малого і середнього бізнесу. Розробити і впровадити систему незалежної оцінки персоналу торгово-економічних місій, що базуватиметься на досягненнях у розвитку експорту.
- » Розглянути можливість проведення для експортерів оплачуваних виїзних зустрічей у країнах їхніх торгових партнерів (такі заходи допомагають підвищити рівень довіри між партнерами і розглядаються багатьма дослідниками як найефективніший спосіб державної підтримки експорту).

Інші результати дослідження

Реєстрація підприємств

Тривалість реєстрації підприємств у 2004 р. скоротилася в середньому до 4,5 тижнів порівняно з 8 тижнями в 2003 р.

На скорочення термінів реєстрації вплинула низка чинників, головним з яких стало набрання чинності Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців». Однак обмежені технічні можливості органів реєстрації не дозволяли реалізувати всі положення даного Закону.

У той же час вартість реєстрації підприємства становила 1 200 грн. (226 дол. США), що більше ніж удвічі перевищило аналогічний показник попереднього року.

Близько 20% підприємств, що проходили процедури реєстрації або перереєстрації², вказали на необхідність неофіційних платежів.

Ліцензування

У 2004 р. для здійснення діяльності близько 40% підприємств були потрібні ліцензії. Найчастіше підприємства отримували ліцензії на торгівлю ал-

² Перереєстрація — реєстрація змін у статутних документах вже існуючого підприємства. Процедура багато в чому схожа з процедурою реєстрації.

когольними напоями (16% підприємств, що отримували ліцензії), торгівлю тютюновими виробами (11%) і на будівельну діяльність (12%).

Найпроблемнішими аспектами в процесі отримання ліцензій у 2004 р. визнано велику кількість необхідних документів (55% респондентів, що заявили про труднощі), тривалі терміни розгляду заявки на видачу ліцензії (35%), часті зміни процедури і незрозумілість висунутих вимог (23% респондентів).

Близько половини (45%) підприємств, що отримували ліцензії в 2004 р., сплачували державним органам за послуги при підготовці документів для отримання ліцензії. При цьому дві третини підприємств, що оплачували зазначені послуги, скаржилися на їх високу вартість.

Видача кожної п'ятої ліцензії в 2004 р. супроводжувалася неофіційними платежами.

Сертифікація і стандартизація

У 2004 р., як і раніше, близько 20% підприємств проходили процедури обов'язкової сертифікації.

Найбільші нарікання підприємств спричинила необхідність отримання кількох сертифікатів відповідності. Третина респондентів, що проходили процедуру в 2004 р., повинні були сертифікувати і комплектуючі, і готову продукцію. Кожне п'яте підприємство, що проходило обов'язкову сертифікацію, скаржилось на неофіційні платежі і велику кількість необхідних документів.

Близько 17% респондентів засвідчили, що їх продукція підлягає стандартизації. Найпоширенішими видами стандартизації є ГОСТи і ДСТУ (їх отримували 68% респондентів, чия продукція підлягає стандартизації) і стандарти ISO (31%).

Кожне п'яте підприємство самостійно розробляло технічні умови. Для цієї категорії підприємств найтривалішою і найдорожчою була реєстрація технічних умов. На процедуру було витрачено близько 9 тижнів і коштувала вона майже 2700 грн. (509 дол. США).

Кожне десяте підприємство, яке застосовувало стандарти або реєструвало технічні умови, вказало на необхідність неофіційних платежів.

Фінансування бізнесу

За умов високої політичної нестабільності в 2004 р. частка підприємств, що вкладали кошти у розвиток свого бізнесу, порівняно з попереднім роком скоротилася на 18% і становила 53% підприємств. Близько половини з них потребували зовнішнього фінансування.

Найбільшими проблемами при фінансуванні бізнесу були висока ціна ресурсів (її вказали 72% респондентів), великий розмір застави (71%) і недостатні терміни фінансування (62%). Понад 3/4 респондентів зазначили, що в 2004 р. зовнішнє фінансування не стало для них доступнішим.

У 2004 р. банківські кредити в гривні надавалися в середньому на 15 місяців під 21% річних, небанківські позики можна було отримати в середньому на 25 місяців під 30% річних. Кошти партнерів залучалися терміном на 15 місяців під 10% річних. Заставне забезпечення залучених коштів становило в середньому близько 200%.

Нижче наведено перелік рекомендацій, виконання яких докорінно поліпшить умови ведення бізнесу в Україні в найкоротші терміни.

1.1

Невідкладні завдання з поліпшення умов ведення бізнесу в Україні

Зміна ставлення до влади	Забезпечити виконання положень Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» в частині проведення відкритих публічних обговорень проектів регуляторних актів і відстеження результативності існуючих регуляторних актів.
Спрощення адміністрування податків	Прийняти Податковий кодекс, що передбачатиме встановлення чітких і простих процедур адміністрування податків та їх незмінність. Усі законодавчі акти, що суперечатимуть положенням Податкового кодексу, повинні втратити свою чинність. Об'єднати в єдиний соціальний податок збір до Пенсійного фонду і внески на обов'язкове соціальне страхування.
Реформа дозвільної системи для бізнесу	Привести нормативно-правові акти у відповідність до вимог нового Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності»: <ul style="list-style-type: none">• припинити видачу дозволів, не передбачених законами України;• визначити виключно законами і постановами Кабінету Міністрів України процедури видачі дозволів;• передбачити можливість одержання дозволів за декларативним принципом для 80–90% усіх підприємств (згідно з практикою країн ЄС);• поліпшити канали зв'язку між відомствами і підприємцями шляхом введення інституту державного адміністратора. Впровадити систему ризик-менеджменту, тобто диференціацію необхідності одержання дозволів згідно зі ступенем ризику діяльності підприємств для безпеки населення і навколишнього середовища (у разі відсутності небезпеки — дозвіл відміняється; при низькому рівні небезпеки — застосовується декларативний принцип; при високому рівні небезпеки — одержання дозволу обов'язкове). Привести у відповідність до нормативів ЄС сферу технічного регулювання громадської безпеки: <ul style="list-style-type: none">• переглянути обов'язкові норми і правила та розробити на їх основі переліки мінімально необхідних вимог до підприємств — загальні технічні регламенти;• забезпечити технічним регламентам статус закону, тобто передбачити неможливість внесення до них змін міністерствами або відомствами.
Вдосконалення системи контролю	Ухвалити Закон України «Про захист прав суб'єктів підприємницької діяльності при здійсненні державного контролю і нагляду в сфері господарської діяльності». Основними засадами Закону повинні стати: <ul style="list-style-type: none">• Ризик-менеджмент, що базується на класифікації підприємств за групами з метою визначення періодичності проведення перевірок відповідно до:<ul style="list-style-type: none">- виду і характеру діяльності підприємств;- ступеня ризику діяльності підприємств для безпеки життя і здоров'я населення і навколишнього середовища;- результатів попередніх перевірок.• Обмеження повноважень посадових осіб контролюючих органів, встановлення відповідальності цих організацій за невиконання обов'язків посадовими особами; розробка стандартного переліку питань, які мають розглядатися інспекторами в ході перевірок, незалежно від виду діяльності підприємства, його розміру і т. ін.; надання підприємцям ширших повноважень щодо захисту своїх прав при проведенні перевірок.• Заборона органам, котрі здійснюють перевірки, використовувати кошти, що надійшли внаслідок накладення санкцій на підприємства, для фінансування своєї діяльності.
Сприяння експортним операціям малого і середнього бізнесу	Упорядкувати процедуру відшкодування ПДВ і спростити процедури митного контролю. Привести процедури митного оформлення до міжнародних стандартів з метою приєднання до Міжнародної Конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур (Розширеної Кіотської Конвенції). Визнати одним з пріоритетів у діяльності торгово-економічних місій при посольствах України за кордоном сприяння просуванню експорту підприємств малого і середнього бізнесу.

Огляд розвитку сектора

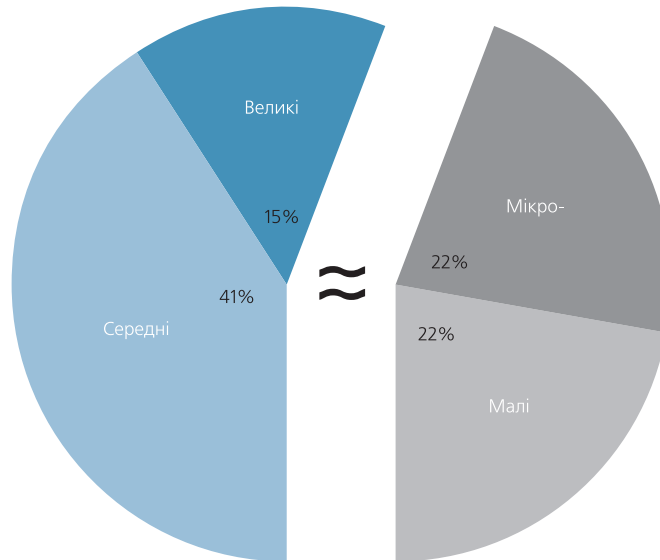
За даними Держкомстату, кількість зареєстрованих підприємств у 2004 р. зросла на 42 тис. порівняно з минулим роком і становила близько 1023 тис. При цьому спостерігається зниження темпів приросту — з 4,8% у 2003 р. до 4,3% у 2004 р.

За результатами дослідження, у 2004 р. середня виручка великих і середніх підприємств перевищувала аналогічний показник для малих і мікропідприємств в 11 разів. Проте обсяг виручки всіх великих і середніх підприємств незначно перевищував виручку всіх мікро- і малих підприємств.

2.1

За суттєвої різниці у розмірах середньої виручки мікро- і малі підприємства за загальними обсягами реалізації майже не поступаються середнім і великим

%, частка у сукупному обсязі виручки підприємств

За даними дослідження, понад 50% респондентів відзначили збільшення офіційної виручки у 2004 р. і тільки кожне п'яте підприємство зазначило, що скоротило обсяги реалізації товарів і послуг порівняно з попереднім роком.

У середньому опитані підприємства збільшили виручку у 2004 р. на 14% порівняно з минулим періодом, що виявилось вище за інфляцію споживчих цін (9%), проте нижче за інфляцію цін виробників (20,4%). Таким чином збільшення виручки від реалізації товарів і послуг у 2004 р. у середньому супроводжувалось зменшенням її реального обсягу. Частина збиткових підприємств, як і підприємств, що працюють з нульовим прибутком, зросла у 2 рази порівняно з 2003 р.

Дослідження засвідчило, що регуляторне середовище — це важливий фактор, який має вплив на розвиток бізнесу.

Більшість (55%) респондентів очікувало поліпшення регуляторного середовища у 2005 р.

Ставлення до влади

За даними дослідження, більшість підприємств негативно оцінили роботу центральних і місцевих органів влади у 2004 р. Причинами стали часті зміни законодавства, корупція всередині відомств, а також відсутність дійових механізмів захисту прав підприємців.

- » Згідно з результатами опитування у 2004 р. позитивно оцінювали ділове середовище у своєму регіоні тільки підприємства Донецька і Дніпропетровська. Найкритичніші оцінки умовам ведення бізнесу надали підприємства Кіровограда та Чернігова [Графік 1.3].
- » Часті зміни законодавства у 2004 р. були проблемою для 78% опитаних підприємств. Оскільки у порушення Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11.09.03 проекти нормативних документів у 2004 р. практично не обговорювалися публічно, кількість нормативних актів, що регулюють бізнес, зросла на 4,1 тис.
- » За даними дослідження, у 2004 р. неофіційні платежі чиновникам сплачували близько 30% підприємств.
- » Більшість (80%) опитаних підприємств не вірять, що судова система України або бізнес-асоціації здатні захистити їх інтереси.

Підприємці критично оцінювали ефективність роботи місцевої влади

За даними опитування, підприємці досить критично оцінювали ефективність роботи органів влади в їхніх містах протягом 2004 р. На думку респондентів, місцеві органи влади часто не дотримувалися законів, обмежували підприємництво та стримували конкуренцію. Лише в двох обласних центрах України більшість підприємців позитивно оцінювали підприємницьке середовище свого міста.

3.1

Підприємці більшості областей надали негативну оцінку діям місцевих органів влади у 2004 році

	Місцева влада дотримується законів	Місцева влада не обмежує підприємництво	Місцева влада допомагає тим, хто починає бізнес	Місцева влада створює рівні умови для всіх	Місцева інфраструктура сприяє розвитку бізнесу	Органи підтримки підприємництва на місцях чесні і не вимагають хабарів	Підприємницьке середовище сприяє інвестиціям	Підприємницьке середовище у нас краще, ніж у більшості регіонів України
Донецьк	+	+	+	+	+	-	+	+
Дніпропетровськ	-	-	-	-	-	-	+	-
Миколаїв	-	+	-	-	+	-	-	+
Одеса	-	-	-	-	-	-	-	+
Луцьк	-	-	-	-	-	-	-	-
Хмельницький	-	+	-	-	-	-	-	-
Черкаси	-	-	-	-	-	-	-	-
Київ	-	-	-	-	-	-	-	+
Житомир	-	-	-	-	-	-	-	-
Харків	-	-	-	-	-	-	-	-
Івано-Франківськ	-	-	-	-	-	-	-	-
Запоріжжя	-	-	-	-	-	-	-	-
Рівне	-	-	-	-	-	-	-	-
Львів	-	-	-	-	-	-	-	-
Ужгород	~	-	-	-	-	-	-	-
Херсон	-	-	-	-	-	-	-	-
Чернівці	-	-	-	-	-	-	-	-
Сімферополь	-	-	-	-	-	-	-	-
Вінниця	~	-	~	~	~	~	~	-
Тернопіль	-	-	-	-	-	-	-	-
Полтава	-	-	-	-	-	-	-	-
Луганськ	-	-	-	-	-	-	-	-
Суми	-	-	-	-	-	-	-	-
Чернігів	-	-	-	-	-	-	-	-
Кіровоград	-	-	-	-	-	-	-	-

+ більшість респондентів погодилися з твердженням; - більшість респондентів НЕ погодилися з твердженням; ~ більшість респондентів не визначилися з оцінкою.

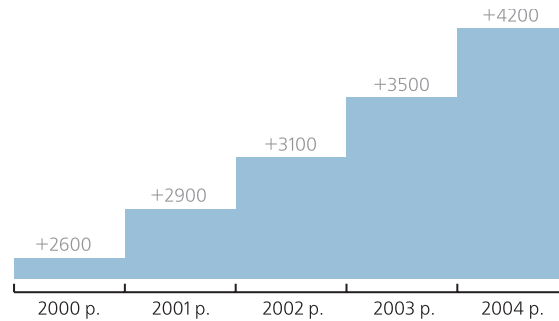
Часті зміни у законодавстві — передумови для його невірної інтерпретації

Стосовно якості законодавчої бази, що регулює бізнес в Україні, можна робити висновки, виходячи з кількості нормативних актів, які щорічно приймаються.

У 2004 році тривало зростання кількості нормативних актів, що регулюють бізнес

кількість нормативних актів*

* Джерело: Комп'ютерна юридична система «Ліга».

Розглядалися такі напрями законодавства: Бюджет/Фінанси, Банківська справа, Підприємництво/Ліцензування/Сертифікація, Оподаткування, Фондовий ринок, Митна діяльність, ЗЕД, Підприємства/Промисловість/ПЕК, Транспорт/Зв'язок, Облік.

«Закон не встигли прийняти, а вже пишуть до нього зміни... У нас чимало законів, які трактуються двозначно...»

Учасник фокус-групи

Вочевидь така кількість нормативних актів не дає змогу всебічно їх оцінити навіть тим фахівцям, які беруть участь в їх розробці. Документи, що приймаються, часто суперечать один одному, не вирішуючи покладених на них завдань, та як наслідок — замінюються новими. Отже, можна констатувати, що державна регуляторна політика, яка проводиться в Україні у сфері господарської діяльності, є недостатньо ефективною, а Закон, що визначає її основи і покликаний змінити ситуацію, не додержується.

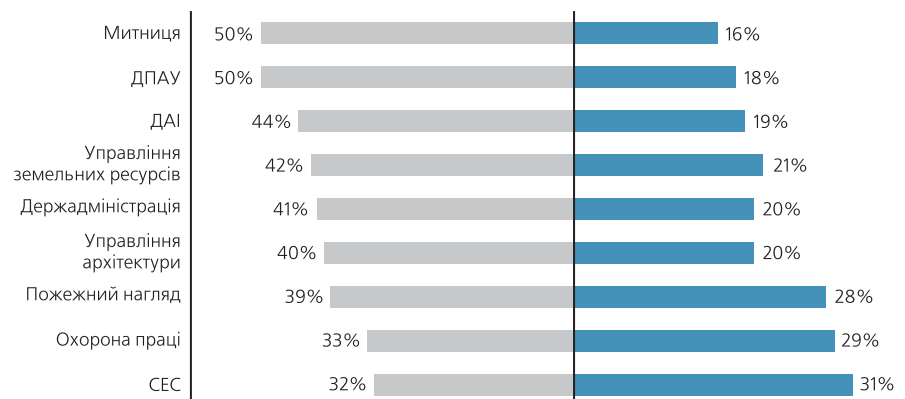
Інтерпретація часто змінюваного законодавства є складною навіть для юристів, а чиновникам створює додаткові можливості для зловживань. На думку підприємств, у 2004 р. митна і податкова служби частіше за інші державні органи трактували нормативні акти невірно або непослідовно.

Найчастіше непослідовно трактують нормативні акти митниця і податкова адміністрація

% респондентів, які оцінювали послідовність інтерпретації

■ Непослідовне трактування ■ Послідовне трактування

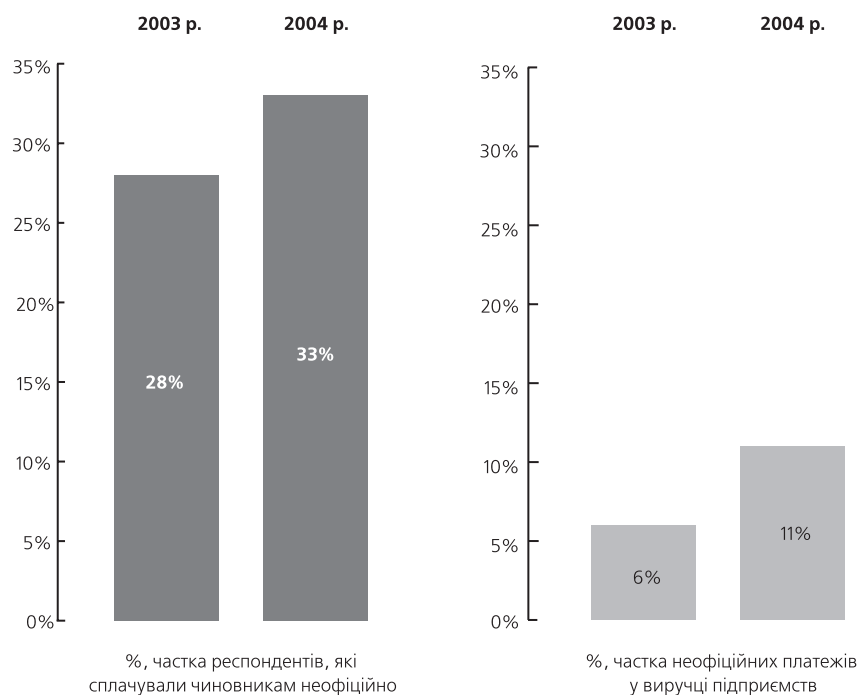
Отже, часті зміни у законодавстві і низька якість нормативних актів, які уможлиблюють різне трактування, перешкоджають розвитку підприємництва в Україні. У 2004 р. нестабільність законодавчої бази назвали проблемою 78% опитаних підприємств. Більше того, кожний четвертий респондент зазначив, що у 2004 р. ситуація погіршилась.

Неофіційні платежі не втрачають «популярності» і коштують ще дорожче

За даними дослідження, у 2004 р. неофіційні платежі чиновникам залишались поширеним явищем — їх сплачували близько 30% опитаних підприємств. Хоча частота неофіційних платежів порівняно з 2003 р. підвищилась незначним чином, їх суми суттєво зросли — частка всіх неофіційних платежів у виручці підприємства 2004 р. була принаймні у півтора рази вищою, ніж у 2003 р.

У 2004 році зросли кількість і розміри неофіційних платежів

Податкова адміністрація, пожежний нагляд і митниця частіше за інших вимагають неофіційних платежів

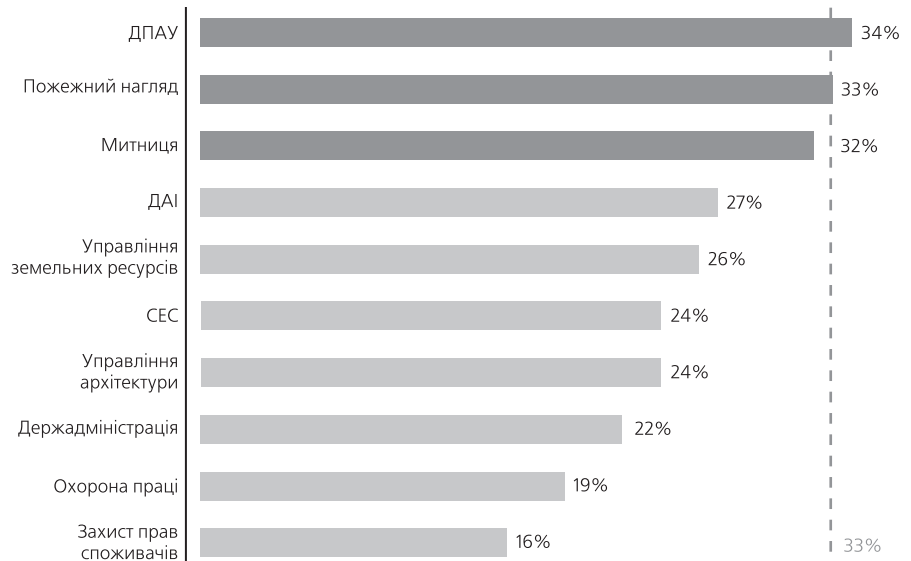
У 2004 р. підприємства стали частіше сплачувати неофіційно всім державним органам, які мають контакти з бізнесом.

Найчастіше неофіційні платежі одержували співробітники податкової адміністрації, пожежного нагляду і митниці. Щодо сплати неофіційних платежів цим відомствам зізналося понад третини опитаних підприємств. «Найнепідкупнішими» виявились представники Комітету із захисту прав споживачів. Вони приймали неофіційні платежі тільки у кожного шостого підприємства.

Податковій адміністрації, пожежному нагляду і митниці у 2004 році сплачувало неофіційні платежі кожне третє підприємство

% респондентів, які сплачували неофіційні платежі

Корупція у державній владі існує тому, що державні службовці мають можливість розпоряджатися ресурсами, які їм не належать, шляхом прийняття або неприйняття рішень.

«**Верхівкова**» корупція охоплює вище і середнє чиновництво і пов'язана з вирішенням питань, що мають високу ціну (формули законів, державні закупівлі, зміни власності тощо).

«**Низова**» корупція пов'язана з постійною рутинною взаємодією чиновників і громадян (штрафи, дозволи і т. ін.).

«**Вертикальна**» корупція з'являється, коли чиновник дає хабар власному керівництву за покриття дій хабарника. «Вертикальна» корупція, будучи мостом між «низовою» і «верхівковою» корупцією, свідчить про системність явища.

За матеріалами Доповіді Фонду «ІНДЕМ» (www.indem.ru)

«Низова» корупція — результат покривання керівництва

Неофіційні платежі створюють умови для «вертикальної» корупції — системи, за якої неофіційні платежі передаються від підлеглих до керівництва в обмін на покривання протиправної діяльності.

Дослідження виявило взаємозв'язок між неофіційними платежами чиновникам і покриванням з боку їхнього керівництва. Таке покривання віднімає у бізнесу можливість захистити свої права і відновити справедливість, звертаючись до інших чиновників або їхнього керівництва.

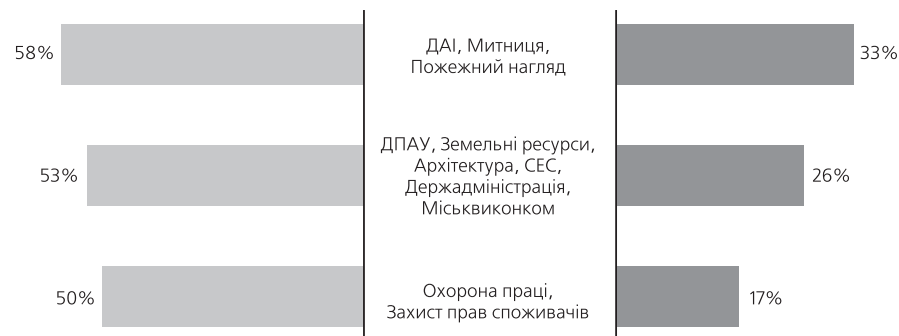
Неофіційні платежі найчастіше вимагають органи, всередині яких, на думку респондентів, марно «шукати правду».

3.6

Покривання і неофіційні платежі взаємопов'язані

% респондентів

■ Покривання ■ Неофіційні платежі

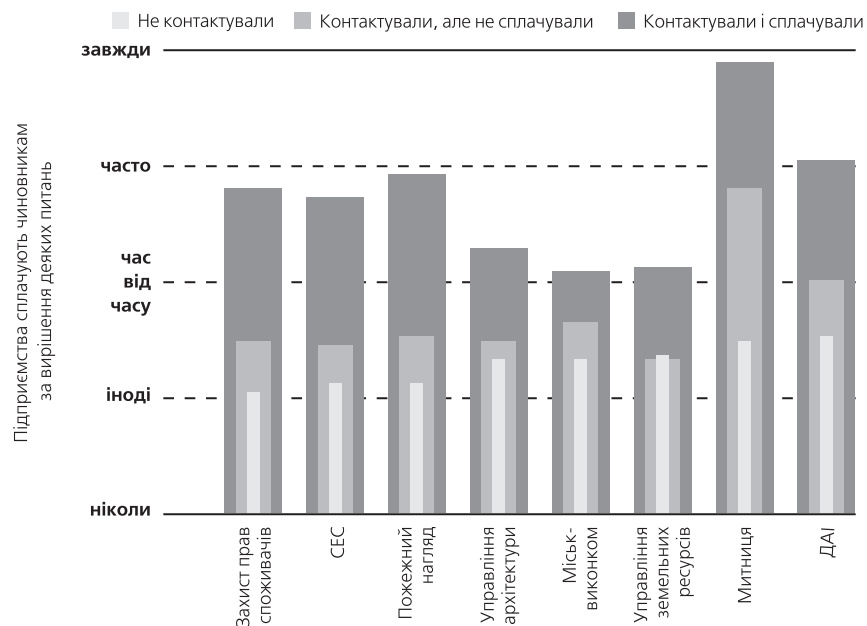
Думка бізнесу щодо рівня корумпованості влади посилюється з кожним контактом

Респонденти, які не контактували з державними органами, вважають, що неофіційні платежі у цих органах — явище непоширене. Проте кожний контакт бізнесу з представниками державних органів посилює думку стосовно їх корумпованості, а значить робить підприємця більш схильним до сплати неофіційного платежу наступного разу.

3.7

Думка бізнесу щодо рівня корумпованості у державних органах посилюється при кожному контакті

думка підприємців, які мають різноманітний досвід взаємовідносин з органами влади, щодо схильності останніх до корупції

Надання підприємцям повної і достовірної інформації щодо регуляторних процедур обмежує можливості для корупції у відомствах. За даними опитування, серед підприємств, які інформовані стосовно процедур, кожне п'яте не здійснювало неофіційних платежів, а серед респондентів, які зіткнулися з дефіцитом інформації, неофіційно сплачували майже всі.

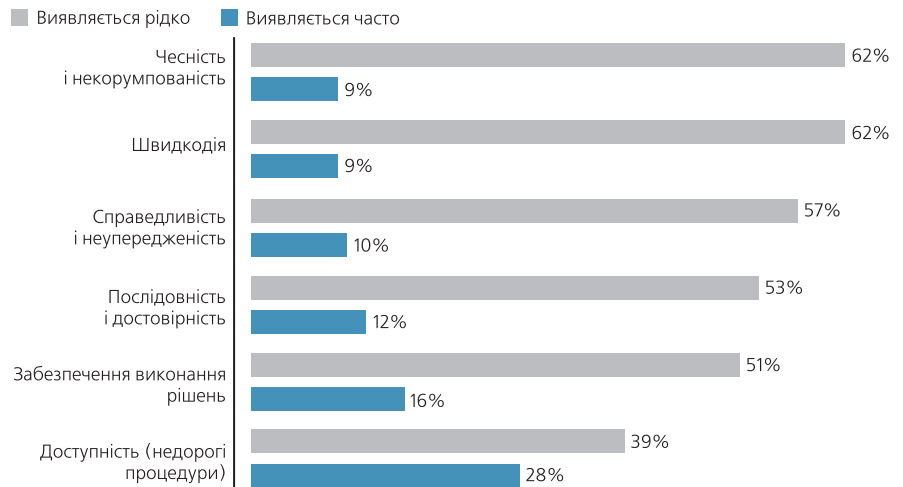
Переважна частина підприємств не довіряють судовій системі

Тільки 20% підприємств-респондентів вірять, що судова система країни здатна захистити їхні інтереси. При цьому три з чотирьох опитаних відзначили, що ситуація не змінилась порівняно з попереднім періодом. Головними проблемами судової системи названі корумпованість, повільність і заангажованість.

За оцінками підприємців, у 2004 році судова система України була корумпованою, повільною та заангажованою

% респондентів, що оцінили притаманність судовій системі зазначених нижче рис

«А ви намагались звертатися до нашого господарського суду? Там, хоча все й дешево, але виходить надто дорого...»

Учасник фокус-групи

Дещо більше респонденти задоволені низькою офіційною вартістю звернень до суду. Проте, враховуючи інші характеристики судової системи, її низька вартість не є фактором, що міг би стимулювати звернення підприємців до судів.

Бізнес-асоціації, як і досі, нечисленні і не користуються популярністю серед підприємців

Об'єднання підприємців у бізнес-асоціації могло стати ефективним механізмом захисту інтересів малого бізнесу при взаємодії з державними органами. Проте, за даними дослідження, у 2004 р., як і у попередньому періоді, лише кожне п'яте підприємство в Україні було членом якої-небудь асоціації. Результати опитування продемонстрували, що членство в організаціях залежить від розміру підприємства: серед мікропідприємств тільки кожне сьоме входить до асоціацій, а серед великих підприємств — кожне друге. Більшість підприємств не вступають до асоціацій, бо не бачать у цьому вигоди. Тільки 3% респондентів зазначили, що їх відштовхнули надто високі членські внески.

«Тому, що вони [асоціації] не пояснюють конкретно, чим вони можуть бути корисними... І кожна людина вирішує, навіщо це їй потрібно...»

Учасник фокус-групи

«... За мій рахунок вирішать цю [регуляторну] проблему мої ж конкуренти, і мене ж потім цією ж ціною і задавлять, оскільки я доклав зусиль та коштів, а вони ні...»

Учасник фокус-групи

«Ми звертаємося [в асоціації], проте вони глухі до наших проблем. Вони зайняли своє місце тепле... До них просто немає довіри...»

Учасник фокус-групи

Непоширеність членства в асоціаціях серед підприємців в Україні є неадекватною згуртованості населення країни (у т. ч. підприємців) проти порушень на президентських виборах у 2004 р. Через розрізненість інтересів – загроз, що виходять від різних (а не одного) державних органів, і внутрішню конкуренцію між підприємцями, сил, які могли б сприяти об'єднанню бізнесу в асоціації, менше, ніж тих сил, які такому об'єднанню перешкоджають.

Крім того, варто зазначити майже повну відсутність асоціацій, які мають репутацію захисників ділових інтересів своїх членів, а не особистих інтересів власного керівництва.

Рекомендації

- » Забезпечити виконання положень Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» у частині проведення відкритих публічних обговорень проектів регуляторних актів і відстеження результативності існуючих регуляторних актів.
- » Розробити ряд системних заходів щодо викорінення корупції у державних органах, що передбачають такі аспекти:
 - моніторинг роботи і періодичну ротацию державних службовців, які обіймають посади з найвищим рівнем ризику виникнення корупційних угод;
 - зменшення кількості необхідних за процедурою безпосередніх контактів підприємця з чиновниками;
 - надання бізнесу повної і достовірної інформації щодо регуляторних процедур;
 - підвищення матеріальної і моральної компенсації державним службовцям, у т. ч. суддям.
- » Забезпечити представництво інтересів бізнес-асоціацій у місцевих (муніципальних) і регіональних органах влади.

Адміністрування податків

На думку опитаних підприємців, система адміністрування податків була найсерйознішим регуляторним бар'єром для розвитку бізнесу в 2004 р.

- » Понад 75% респондентів зазначили, що існуючий рівень оподаткування та адміністрування податків перешкоджають розвитку їхнього бізнесу.
- » Правила сплати податків часто змінювалися. У 2004 р. набрали чинності 34 поправки до ключових законів, призначених регулювати сферу оподаткування бізнесу.
- » 69% підприємств, що працювали за загальною системою оподаткування, і 60% підприємств, що застосовували спрощену систему, оцінили процедури адміністрування податків як складні або дуже складні.
- » Найскладнішими щодо визначення суми податку і процедур його сплати підприємці назвали податок на прибуток (27% респондентів) і нарахування на фонд оплати праці (19% респондентів).
- » Лише 18% опитаних стверджували, що підприємства, подібні їм, не приховують виручку від оподаткування.

Наявна система оподаткування перешкоджає розвитку бізнесу

Основні характеристики податкової системи України

У 2004 р. система оподаткування України налічувала 28 загальнодержавних і 14 місцевих податків і зборів. З них відповідно 25 і 9 стосувалися діяльності малих і середніх підприємств. Найбільш важливими для бюджету України були податок на прибуток підприємств, ПДВ та акцизний збір: їх загальний внесок до консолідованого бюджету країни у 2004 р. становив 55% усіх прибутків.

Підприємства, що працюють в Україні, зобов'язані сплачувати податок на прибуток за єдиною ставкою, яка з 1 січня 2004 р. була знижена з 30 до 25%. Підприємства також сплачують збір до Пенсійного фонду, внесок на соціальне страхування на випадок безробіття і збір на соціальне страхування з тимчасової непрацездатності, які нараховуються на фонд оплати праці і становлять 36,8% усієї суми. Крім того, залежно від ступеня потенційного ризику господарської діяльності для здоров'я і життя працівників від 0,2 до 13,8% фонду заробітної плати підприємство сплачує як збір на страхування від нещасних випадків на виробництві і професійного захворювання. Ставка податку на додану вартість становить 20%.

З 1998 р. підприємства України, річна виручка яких не перевищувала одного мільйона гривень і на яких працювало не більше ніж 50 співробітників, могли перейти на спрощену систему сплати податків. Така система передбачає сплату єдиного податку в розмірі 10% від виручки без ПДВ або 6% плюс податок на додану вартість. Такі підприємства звільнюються від сплати податку на прибуток і відрахування до Пенсійного фонду і фондів загальнообов'язкового соціального страхування. У 2004 р. 34% опитаних підприємств обрали саме цей спосіб сплати податків.

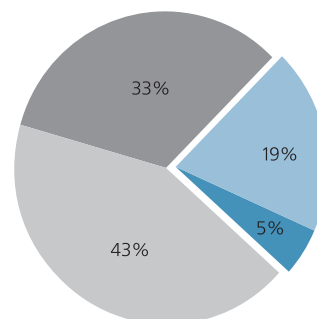
Частка респондентів, які вважають систему оподаткування проблемою для розвитку свого бізнесу, в 2004 р. не змінилася: понад 75% усіх підприємств назвали рівень оподаткування та адміністрування податків перешкодами, а кожен третій опитаний — дуже серйозними перешкодами. Лише 5% підприємств стверджували, що наявна система оподаткування не є бар'єром для розвитку бізнесу.

4.1

Понад 3/4 підприємств вважають рівень оподаткування та адміністрування податків перешкодами для розвитку бізнесу

% респондентів

- Дуже серйозні перешкоди
- Серйозні перешкоди
- Незначні перешкоди
- Не є перешкодами

Податкове законодавство часто змінювалося

«Податкова часто сама надсилає листи і роз'яснення, які суперечать закону».

Учасник фокус-групи

«Вранці просинаєшся і не знаєш, з якими змінами до законів зіткнешся».

Учасник фокус-групи

За даними Державної податкової адміністрації України, у вітчизняній системі оподаткування існує понад 1900 чинних законодавчих і підзаконних актів, які часто суперечать один одному.

У 2004 р., як і в попередньому періоді, податкове законодавство часто змінювалося. За підрахунками експертів IFC, лише до ключових законів, призначених регулювати податкову сферу, було внесено 34 поправки, які набрали чинності в 2004 р.

Результати опитування свідчать, що підприємці вбачають зв'язок між частими змінами в законодавстві і складністю податкової системи. 85% респондентів, які вважали нестабільність законодавства перешкодою для розвитку бізнесу, впевнені, що не меншими перешкодами є рівень оподаткування і система адміністрування податків.

Кількість змін, прийнятих до чинного податкового законодавства в 2004 р.

- 10 змін до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» від 28.12.94
- 12 змін до Закону України «Про податок на додану вартість» від 03.04.97
- 2 зміни до Закону України «Про систему оподаткування» від 25.06.91
- 3 зміни до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.03
- 2 зміни до Закону України «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування» від 26.06.97
- 1 зміна до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» від 23.09.99
- 4 зміни до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням» від 18.01.01

Зміни до пенсійного законодавства в 2004 році спричинили скорочення кількості підприємств, що працюють за спрощеною системою оподаткування

Кількість підприємств, що працюють за спрощеною системою оподаткування, стабільно зростала в період з 1999-го по 2004 рр. Ця тенденція зазнала змін, коли набрав чинності Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»¹, який закріпив положення про те, що підприємства, які працюють за спрощеною системою оподаткування, сплачують пенсійний збір і внески на соціальне страхування на загальних підставах. За 9 місяців 2004 р. кількість фірм, що працюють за спрощеною системою, зменшилася на 4%.

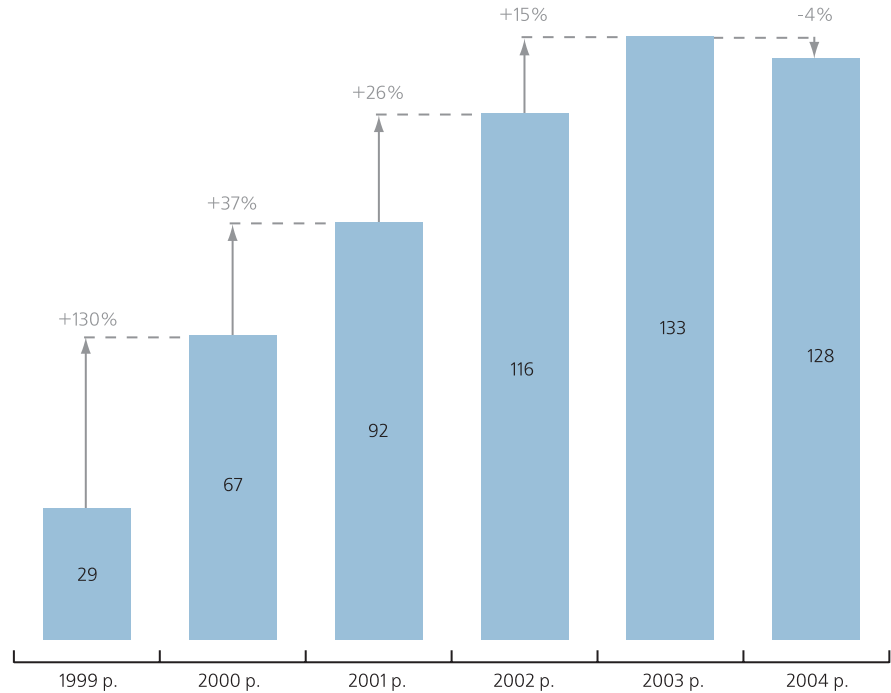
¹ Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.03 № 1058-IV.

4.2

Через прийняття Закону про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування спрощена система оподаткування стала менш привабливою для підприємств

кількість підприємств, що працюють за спрощеною системою, тис.*

* Джерело: дані Державної податкової адміністрації України.

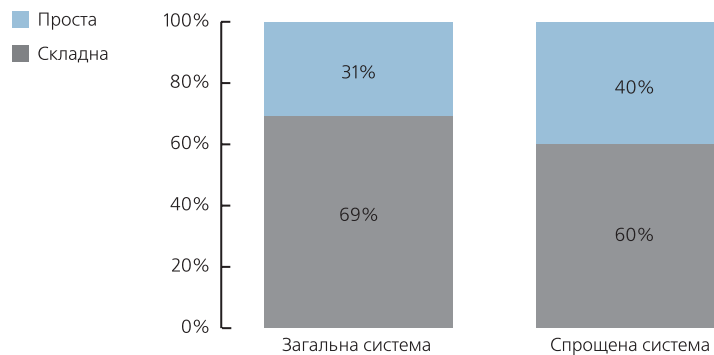
Податкові процедури були складними для підприємців

На думку 64% респондентів, процедури сплати податків й оформлення звітності в 2004 р. були складними. Таку характеристику надали 60% підприємств, котрі застосовують спрощену систему, і 69% підприємств, які працюють за загальною системою оподаткування.

4.3

І загальна, і спрощена системи оподаткування оцінені підприємцями як складні

% респондентів

У 2004 р. респонденти визнали найскладнішими у визначенні оподатковуваних сум такі відрахування, як податок на прибуток, внески до Пенсійного і соціальних фондів, а також ПДВ. Для підприємств, що застосовують спрощену систему оподаткування, найпроблемнішими були внески до Пенсійного фонду і фондів соціального страхування, а для підприємств, які працюють за загальною системою, — податок на прибуток.

4.4

Найскладнішим податком, на думку підприємців, став податок на прибуток

Процедури відрахувань до фонду оплати праці і складання звітності можна спростити шляхом консолідації всіх соціальних внесків в єдиний соціальний податок. Це дасть змогу підприємствам зменшити кількість звітності і зекономити робочий час. Найбільшу користь від запровадження єдиного соціального податку дістануть мікро- і малі підприємства, які здебільшого мають обмежений ресурс персоналу, зайнятого питаннями оподаткування.

Ухилення від сплати податків — показник неефективності податкової системи

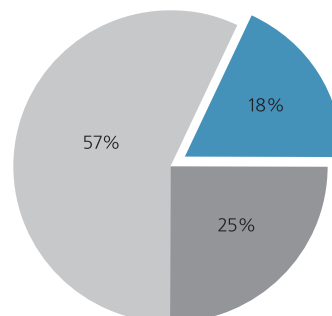
У 2004 р. серед малих і середніх підприємств України ухилення від сплати податків було досить поширеним явищем. Лише 18% опитаних зазначили, що подібні їм підприємства не приховують виручку від оподаткування (57% опитаних узагалі відмовилися відповідати). Четверть підприємств, які визнали факт ухилення від сплати податків, засвідчили, що приховують понад 50% своєї виручки.

4.5

Лише п'ята частина опитаних зазначили, що подібні їм підприємства не приховують виручку від оподаткування

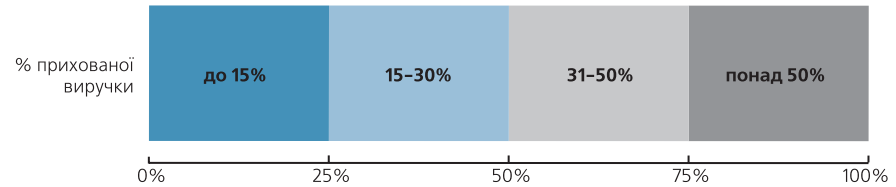
% респондентів

- Не приховують виручку
- Відмовились відповідати
- Приховують виручку

4.6**Кожне четверте підприємство, що визнає існування «тіньового» грошового обігу, оцінює його розмір як такий, що перевищує 50% виручки**

% респондентів, які приховують виручку від оподаткування

Однією з причин ухилення українських підприємців від сплати податків є складність податкових процедур. Наприклад, якщо підприємство, котре працює за загальною системою оподаткування і відраховує в середньому 30–40% річної виручки у вигляді податків, оцінює податкові процедури як складні, то імовірність його ухилення від оподаткування в 1,8 раза вища, ніж у підприємства з нейтральною або позитивною оцінкою. Ця сама залежність поширюється і на підприємства, що застосовують спрощену систему оподаткування.

«Якщо податкова система буде простішою, це дасть змогу фірмі облішити заняття якимись махінаціями, притинити вклонятися цьому податковому інспектору, не вистоявати ці черги і не вести цю звітність божевільну».

Учасник фокус-групи

За роки незалежності України в розвитку системи оподаткування спостерігаються позитивні тенденції, пов'язані з підвищенням податкових надходжень до бюджету, поступовим зниженням податкових ставок, запровадженням спрощеної системи оподаткування для малого бізнесу. Однак, попри це українські підприємці, як і раніше, вважають систему адміністрування податків найбільшою перешкодою для розвитку бізнесу. Головними причинами такого сприйняття є часті зміни у податковому законодавстві і складність податкових процедур, що, у свою чергу, зумовлює розвиток «тіньового» сектора економіки України.

Рекомендації

- » Для стабілізації та впорядкування законодавства, призначеного регулювати оподаткування малого і середнього бізнесу, прийняти Податковий кодекс, який передбачатиме встановлення чітких і простих процедур адміністрування податків та їх незмінність. Усі законодавчі акти, що будуть суперечити положенням Податкового кодексу, повинні втратити свою чинність. Це усуне можливість різного трактування законодавства податковими органами.
- » Об'єднати в єдиний соціальний податок збір до Пенсійного фонду і внески на обов'язкове соціальне страхування, що спростить визначення і процедуру сплати податків, нараховуваних на фонд заробітної плати.

Дозволи

У вересні 2005 р. Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності», який було розроблено Державним комітетом з питань регуляторної політики та підприємництва України спільно з експертами IFC. Основні положення рамкового Закону допомагають вирішити проблеми підприємств, пов'язані з одержанням дозвільних документів на здійснення різних видів діяльності. Закон набрав чинності з 6 січня 2006 р. і передбачає приведення у відповідність до нього всіх спеціальних нормативних актів, що регулюють видачу дозволів. Результати дослідження відображають ситуацію до прийняття цього Закону.

Результати дослідження засвідчили, що в 2004 р., як і раніше, система видачі дозволів залишалася однією з головних регуляторних перешкод для розвитку підприємництва. Дозвільна система України характеризується тотальним охопленням підприємств, складністю процедур, їх тривалістю і високою вартістю дозволів. Дозвільні процедури часто супроводжувалися неофіційними платежами.

- » У 2004 р. 43% українських підприємств одержували дозволи. Третина з них одержувала понад трьох дозволів протягом року.
- » Найчастіше підприємства зверталися до органів пожежного нагляду, санітарно-епідеміологічної служби та охорони праці (відповідно 34, 26 і 14% респондентів, що одержували дозволи в 2004 р.).
- » Близько 90% найбільш поширених дозволів були тимчасовими, тобто видавалися на певний термін, оскільки підприємства не були спроможні задовольнити всі вимоги, встановлені дозвільними відомствами. Однак відмови у видачі дозволів, як і в 2003 р., одержали лише 2% підприємств.
- » 64% українських підприємств, що одержували дозволи в 2004 р., вважають дозвільні процедури складними або дуже складними.
- » Складність дозвільних процедур була чинником, що стимулював зростання корупції. Кожне третє підприємство при одержанні дозволів здійснювало неофіційні платежі.

Система дозволів охоплює всі вітчизняні підприємства

Згідно із законодавством України всі підприємства країни зобов'язані одержувати ті або інші дозволи¹ для початку господарської діяльності. Існуюча система регулюється безліччю законодавчих і нормативних актів — від законів до постанов місцевих органів самоврядування. Дозволи видаються державними органами, органами місцевого самоврядування і комунальними підприємствами. За даними Державного комітету з питань регуляторної політики і підприємництва, в Україні існує понад 1200 різних дозволів. Система видачі дозволів України є застарілою, неефективною і потребує термінового реформування.

Наприклад, за законодавством, якщо вимоги пожежної безпеки дотримані, дозвіл на початок роботи² має видаватися новим підприємствам безкоштовно і на необмежений термін³. Однак насправді компанії далеко не завжди можуть виконати безліч обов'язкових норм і правил, здебільшого таких, що застаріли і суперечать одне одному. Через це підприємства змушені вдаватися до неофіційних платежів, щоб одержати дозвіл. У свою чергу, дозвільні органи, що відповідають за громадську безпеку, визнають проблему і йдуть на компроміс, видаючи «тимчасовий» дозвіл терміном, як правило, на рік. Таким чином, під загрозою опиняється громадська безпека, а підприємці знову і знову звертаються до дозвільних органів для подовження терміну дозволу, проходження повторних експертиз і здійснення офіційних і неофіційних платежів.

Для всіх підприємств України, незалежно від виду їх діяльності та організаційно-правових форм, обов'язковий лише один дозвіл — від органів пожежного нагляду [Схема 22 у Додатках]. Однак, як засвідчили результати дослідження, в 2004 р. підприємства одержували в середньому три дозволи. Це пов'язано з тим, що вид дозволів, частота їх одержання або подовження терміну дії залежать від виду діяльності компанії. Найбільшу кількість дозволів або узгоджень отримували підприємства харчової промисловості (у середньому шість).

¹ Документ дозвільного характеру — це дозвіл (висновок, свідоцтво тощо), який дає суб'єкту господарської діяльності право на ведення певної господарської діяльності, здійснення окремих операцій, а також акт проведення експертизи об'єкта, погодження або інший документ, необхідний для подальшої процедури одержання дозволу.

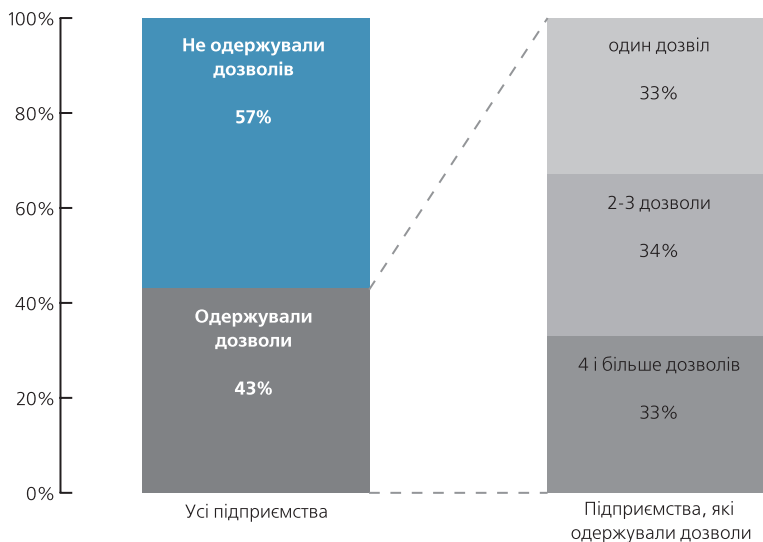
² Дозвіл на початок роботи новоствореного підприємства регулюється Законом України «Про пожежну безпеку» від 17.12.93 № 3745-XII (ст. 10).

³ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку видачі органами державного пожежного нагляду дозволу на початок роботи підприємств та оренду приміщень» від 14.02.01 № 150.

5.1

Понад 40% українських підприємств одержували дозволи в 2004 році

% респондентів

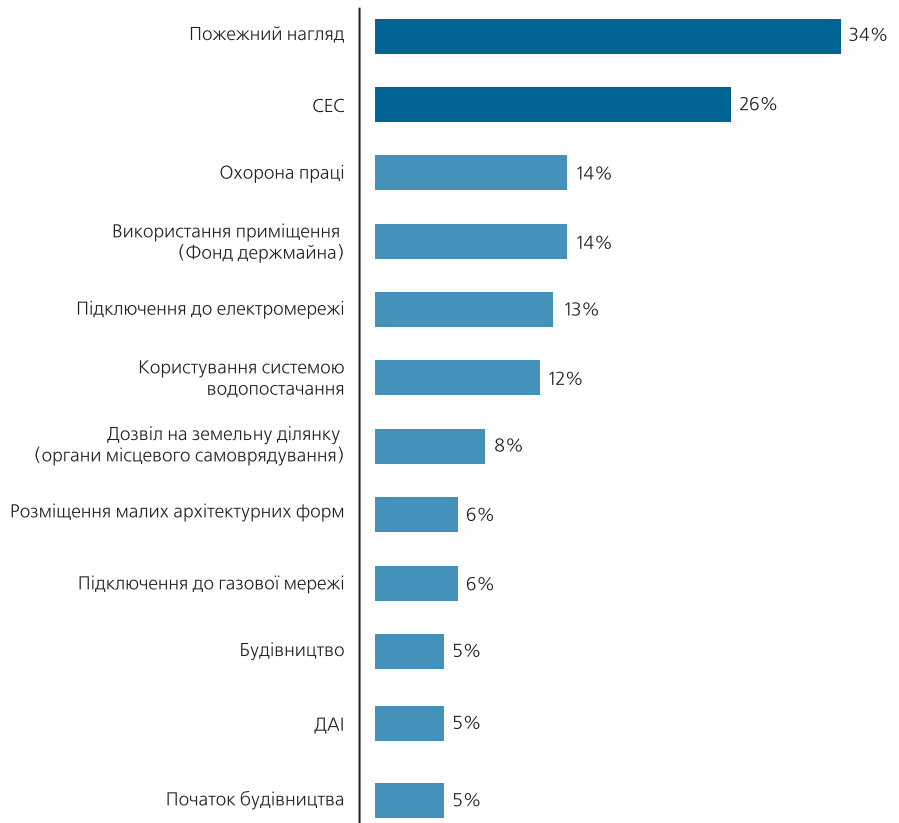

Види дозволів, що видавалися у 2004 р. найчастіше, практично не змінилися порівняно з попереднім періодом. Найбільш популярними залишалися дозволи на початок роботи від органів пожежного нагляду і СЕС. Варто зауважити, що вимога одержання дозволу на початок роботи від органів СЕС скасована ще в 2002 р.⁴, проте тільки в 2004 р. 26% підприємств проходили цю складну процедуру.

5.2

Найчастіше підприємства одержують дозволи від органів пожежного нагляду і СЕС

% респондентів, які одержували дозволи в 2004 р.

⁴ Законом України від 07.02.02 № 3037-III «Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення України» було скасовано постанову Головного державного санітарного лікаря України від 23.04.01 № 51, якою встановлювалася вимога одержання дозволу санітарно-епідеміологічної служби на початок роботи підприємства.

На одержання дозволів підприємства, зареєстровані в 2004 р., витрачали в середньому 1070 грн. (202 дол. США) і майже три з половиною місяці. Підприємствам, що працювали понад року, на одержання дозволів було потрібно в середньому 1500 грн. (283 дол. США) і три місяці.

Підприємства не можуть задовольнити всі висунуті до них вимоги

Більшість дозволів видається на обмежений термін, після закінчення якого підприємства повинні знову звертатися до державних органів з проханням про продовження дії дозволів. Як правило, тимчасові дозволи видаються терміном на 12 місяців. У 2004 р. найпопулярніші дозволи — від пожежного нагляду, СЕС та охорони праці — видавалися як постійні лише в 1 з 10 випадків.

5.3

Більшість виданих у 2004 році дозволів мала обмежений термін дії

% респондентів, які одержували тимчасові дозволи в 2004 р.

Оскільки головною підставою для видачі тимчасового, а не постійного, дозволу є недотримання обов'язкових норм, висока частка тимчасових дозволів (близько 90%) свідчить про неможливість виконати всі вимоги дозвільних органів.

У той же час у 2004 р. спостерігалася незначна кількість відмов підприємствам у видачі дозволів. У більшості випадків цей показник не перевищував 2%, тобто майже кожне підприємство, що подало заявку, одержувало дозвіл. Такий стан справ зберігається вже протягом кількох років. З 2003 р. цей показник також не змінився. Отже, очевидно є доцільність введення декларативного принципу для видачі дозволів, а також перегляду, узагальнення і мінімізації обов'язкових вимог. Згідно з декларативним принципом підприємець лише повідомляє відповідний державний орган про початок господарської діяльності і задоволення всіх вимог, що висуваються цією організацією. Це дасть змогу новим підприємствам не витрачати час і відразу починати свою діяльність, а вже існуючим — економити свої ресурси.

«Щороку потрібно підтверджувати у санепідемстанції або іншому відомстві, що вони подовжують дозвіл. Часто їхні вимоги адекватні, але виконати їх неможливо. Тому їй виходить, що дозволи видаються лише на певний час».

Учасник фокус-групи

Декларативний принцип успішно застосовується в країнах Європейського Союзу. У федеративній землі Берлін (Федеративна Республіка Німеччина) 90% підприємств не потрібно одержувати дозволи на початок роботи. Для визначення необхідності видачі дозволу застосовується так званий принцип пропорційності ризику. Він передбачає, що лише фірми, які займаються потенційно небезпечними видами господарської діяльності, повинні спочатку одержувати дозволи. У всіх інших випадках новому підприємству досить лише повідомити відповідне агентство про початок роботи та оголосити про своє зобов'язання дотримуватися продиктованих законодавством вимог.

Закон України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» передбачає можливість застосування декларативного принципу для одержання дозволів підприємствами, діяльність яких не пов'язана з підвищеною небезпекою. Однак для його повної імплементації потрібно внести відповідні зміни до спеціального законодавства, що регулює дозвільні процедури.

Процедури одержання дозволів є складними і незрозумілими

У 2004 р. головними труднощами при одержанні дозволів підприємствами були визнані: значна кількість необхідних документів; тривалий термін їх розгляду; незрозумілість висунутих вимог; необхідність звертання у кілька установ.

Згідно з даними дослідження, 64% підприємців вважають дозвільні процедури складними або дуже складними.

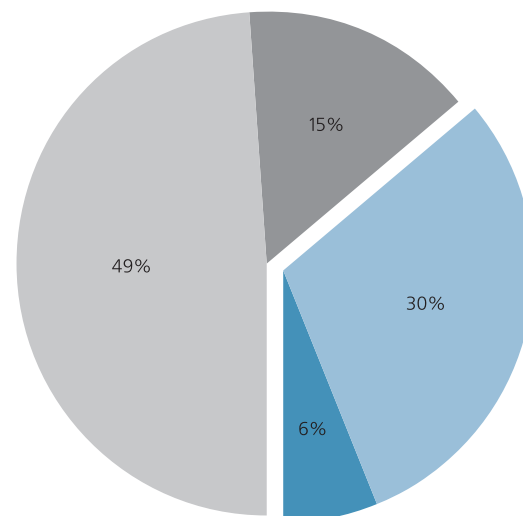

5.4

Більшість підприємців вважають дозвільні процедури складними або дуже складними

% респондентів, які одержували дозволи в 2004 р.

- Дуже складні
- Скоріше складні
- Скоріше легкі
- Дуже легкі

5.5

Кількість документів і терміни розгляду — головні труднощі процедури одержання дозволів

% респондентів, які одержували дозволи в 2004 р.

Кожне третє підприємство вважало проблемою необхідність звернення в різні організації для одержання дозволів. Розв'язання цієї проблеми пропонується в Законі України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності»⁵, який передбачає введення інституту державного адміністратора. Державний адміністратор призначається головою районної адміністрації для координації процесу видачі дозволів підприємцям. Його основними завданнями є:

- надання підприємцям повної і вичерпної інформації про терміни, процедури і вартість одержання дозволів;
- прийняття у підприємців і реєстрація документів для подальшої їх передачі до відповідних дозвільних органів і відомств;
- координація дій і документообігу між відомствами, що видають дозволи;
- видача підприємцям дозволів.

Існування державного адміністратора як посередника між підприємствами-заявниками та органами, що видають дозволи, значно спростить процедуру одержання дозволів, оскільки він сам виконуватиме ті процедури, які підприємці вважають складними. Введення інституту державного адміністратора також зменшить кількість безпосередніх контактів підприємців з чиновниками, що обмежить можливості для виникнення корупції. При цьому у підприємців залишається змога у разі потреби безпосередньо звертатися до органів, котрі видають дозволи, і не користуватися послугами адміністратора.

⁵ Закон України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» від 06.09.05 № 2806-IV.

Дозвільна система сприяє росту корупції

За результатами дослідження, кожне третє підприємство здійснювало неофіційні платежі при одержанні дозволів, заохочуючи подальший розвиток корупції в органах, котрі ці дозволи видають.

Чим складніший процес і незрозуміліші вимоги при видачі дозволів, тим вище ймовірність того, що підприємці будуть змушені здійснювати неофіційні платежі. Майже для всіх дозволів, що видаються підприємцям, ризик сплати неофіційних платежів був значно вищим, якщо про-

цес видачі оцінювався як складний. Наприклад, неофіційні платежі при одержанні дозволу від органів пожежного нагляду і СЕС стають у 1,5–3 рази ймовірнішими, якщо процедура одержання сприймається підприємцями як складна або дуже складна. Для дозволів органів охорони праці така ймовірність зростає у 2–5 разів.

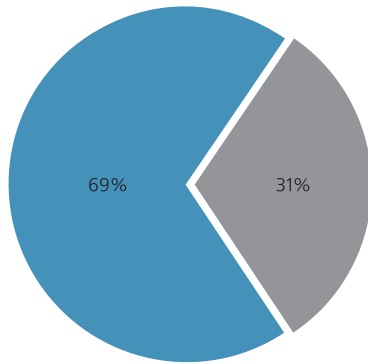
5.6

Кожне третє підприємство, що одержувало дозволи в 2004 році, здійснювало неофіційні платежі

% респондентів, які одержували дозволи в 2004 р.

Підприємства, які одержували дозволи

- Не сплачували неофіційні платежі або відмовились відповідати
- Сплачували

Підприємства, які сплачували неофіційні платежі

«Чинивник каже: «Ось вам потрібен дозвіл, а нам потрібно це. Ви нам зможете допомогти, і ми Вам допоможемо». І співробітник повертається з відомства, і приносить платіжку на канцтовари, передплату якихось журналів, газет...»

Учасник фокус-групи

«Для одержання майже всіх дозволів потрібні «гонорари» чиновникам, відрізняється лише їх розмір.»

Учасник фокус-групи

Неофіційні платежі часто мали форму закупівлі канцелярських товарів, оформлення передплати на літературу, внесків до різних благодійних фондів. Наприклад, законодавство про пожежну безпеку навіть включає норму, яка передбачає забезпечення фінансування роботи пожежної служби за рахунок добровільних пожертвувань від фізичних та юридичних осіб⁶.

Якщо для одержання дозволу необхідний висновок експертизи, дозвільні органи часто змушують підприємців користуватися послугами своїх експертних підрозділів. Так, підприємці намагаються звертатися передусім до послуг інспекторів пожежного нагляду, оскільки експертиза підприємства може в подальшому вважатися плановою перевіркою. Представники пожежного нагляду заявляють, що експертиза і видача дозволів здійснюються безкоштовно. Однак лише 10% підприємців відповіли, що нічого не сплачували за одержання дозволу від органів пожежного нагляду.

Відсутність точної і зрозумілої інформації про дозвільні процедури, нездійсненні вимоги, монополія державних відомств на проведення експертиз і видачу експертних оцінок створюють умови, які дозволяють чиновнику вимагати неофіційні платежі від підприємця.

Проблеми, на які наштовхувалися підприємці при одержанні дозволів у 2004 р., є результатом неефективної і застарілої дозвільної системи і підтверджують необхідність її реформування. Прийнятий Верховною Радою у вересні 2005 р. Закон України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» передбачає розв'язання цих проблем.

⁶ Закон України «Про пожежну безпеку» від 17.12.93 № 3745-XII (ст. 24).

Основні положення Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності»

1. *Єдині вимоги при видачі дозволів у сфері господарської діяльності.* Так, виключно законами можуть встановлюватися необхідність одержання дозволу, платність або безоплатність процедури, термін прийняття рішення про видачу (відмову у видачі) дозволу, вичерпний перелік обставин відмови у видачі (анулювання) дозволів.
2. *Можливість суб'єкта підприємницької діяльності одержувати дозволи як шляхом звернення до відповідного органу, так і до державного адміністратора, який організовує видачу дозволів і забезпечує взаємодію місцевих дозвільних органів при видачі документів дозвільного характеру.*
3. *Впровадження декларативного принципу,* згідно з яким суб'єкт підприємницької діяльності отримує право на здійснення господарської діяльності без одержання документа дозвільного характеру шляхом повідомлення адміністратора або відповідного дозвільного органу про відповідність його матеріально-технічної бази вимогам законодавства.
4. *Обмеження терміну одержання дозволів.* Згідно із Законом термін видачі дозволу не може перевищувати 15-ти робочих днів.
5. *Усунення вимоги одержання орендарем або іншим користувачем дозволу у разі надання у тимчасове користування приміщень та обладнання на підставі договору оренди або інших договорів за умови збереження виду діяльності і призначення такого приміщення (обладнання).*
6. *Відповідальність посадових осіб, уповноважених видавати дозволи, за порушення вимог законодавства.* Заключними положеннями Закону передбачено доповнення Кодексу України про адміністративні порушення спеціальною статтею, що регламентує відповідальність посадових осіб, які порушують права підприємців при видачі дозволів.

Рекомендації

Для подальшого успішного реформування дозвільної системи потрібно зробити такі кроки:

- » У найкоротші терміни привести нормативно-правові акти у відповідність до вимог нового Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності»:
 - припинити видачу дозволів, не передбачених законами України;
 - визначити виключно законами і постановами Кабінету Міністрів України процедури видачі дозволів;
 - передбачити можливість одержання дозволів за декларативним принципом для 80–90% усіх підприємств (згідно з практикою країн ЄС);
 - поліпшити канали зв'язку між відомствами і підприємцями шляхом введення інституту державного адміністратора.
- » Впровадити систему ризик-менеджменту, тобто диференціацію необхідності одержання дозволів згідно зі ступенем ризику діяльності підприємств для безпеки населення і навколишнього середовища (у разі відсутності небезпеки — дозвіл відміняється; при низькому рівні небезпеки — застосовується декларативний принцип; при високому рівні небезпеки — одержання дозволу обов'язкове).
- » Привести у відповідність до нормативів ЄС сферу технічного регулювання громадської безпеки:
 - переглянути обов'язкові норми та правила і розробити на їх основі переліки мінімально необхідних вимог до підприємств — загальні технічні регламенти;
 - забезпечити технічним регламентам статус закону, тобто передбачити неможливість внесення до них змін міністерствами або відомствами.

Перевірки

Основні риси системи перевірок в Україні — це масовий характер, висока вартість, а також неефективність виявлення порушень і запобігання ним.

- » Система перевірок державними органами надмірна і неефективна: в 2004 р. перевірено 78% усіх підприємств, кожне — в середньому дев'ять разів.
- » Кожне п'яте перевірене підприємство зізналося, що здійснювало неофіційні платежі інспекторам. Найчастіше неофіційні платежі отримували співробітники МВС, органів пожежного нагляду, санітарно-епідеміологічної служби і податкової адміністрації.
- » У 2004 р. лише на малих і середніх підприємствах України проведено понад 1,4 млн. перевірок, які сумарно коштували досліджуваним підприємствам 500 млн. грн. (включаючи штрафи і неофіційні платежі).
- » Журнал реєстрації перевірок — найпоширеніший серед підприємців спосіб захисту своїх прав.

Охоплення підприємств перевітками залишається значним

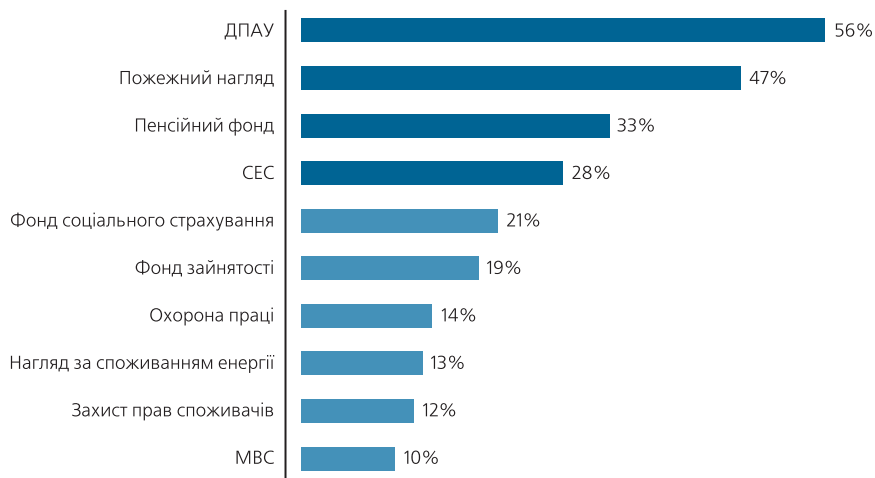
Частка перевірених підприємств зменшилася до 78% в 2004 р. порівняно з 84% в 2003 р.

Лідерами за кількістю проведених перевірок у 2004 р. були: податкова адміністрація — 56% усіх перевірених підприємств; пожежний нагляд — 47%; Пенсійний фонд — 33%; СЕС — 28%.

Податкова адміністрація, пожежний нагляд, Пенсійний фонд і СЕС – найактивніші контролюючі органи

% респондентів, яких було перевірено зазначеними органами у 2004 р.

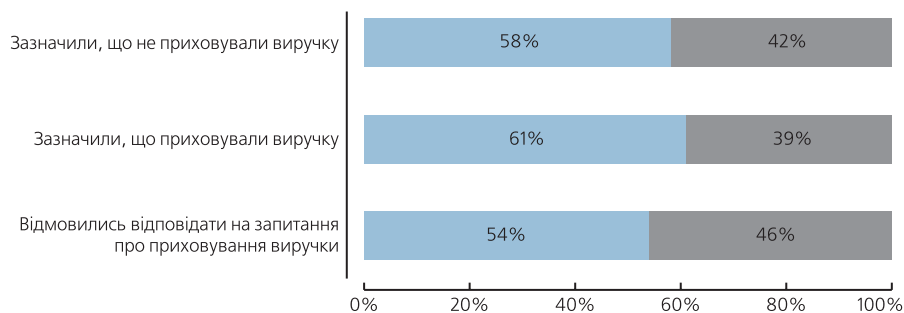
Значне охоплення підприємств перевітками стало наслідком неефективної системи їх призначення і проведення. Наприклад, у 2004 р. податкова адміністрація, за даними опитування, перевірила лише трохи більше половини підприємств, що приховували виручку від оподаткування. Можна дійти висновку, що ефективність системи призначення податкових перевірок в Україні не набагато вища, ніж системи, що відбирає підприємства для перевірок випадковим чином.

Система відбору підприємств для податкових перевірок неефективна

% респондентів

■ Перевірялись ■ Не перевірялись

«Коли директор мого підприємства вирішив чесно платити зарплату, у мене почалися постійні проблеми з податковою. Чому? Тому що стали показувати всі витрати, всю зарплату моїх працівників – досить високу після відрахувань у всі фонди. Відповідно прибуток зменшився. Тепер у податкової до нас претензії, оскільки ми платимо маленький податок на прибуток. Чому я весь час повинна виправдовуватися?»

Учасниця фокус-групи,
власниця підприємства

«Інспектор мені прямо сказав: – ..Значить так. Всім, що ти мені даси, я повинен поділитися з ..., іншими інспекторами, але і до бюджету ти маєш заплатити стогу-дово! Отже, я від тебе просто так не піду...»

Учасник фокус-групи

¹ Зі слів учасника фокус-групи.

Поширеність неофіційних платежів сприяє недотриманню вимог, що перевіряються

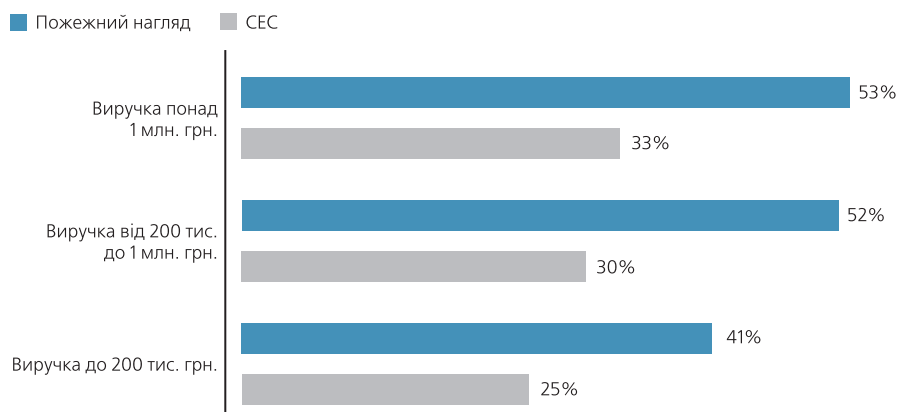
Не дивно, що за результатами перевірок у податкових інспекторів не виникло обґрунтованих претензій до більше ніж половини перевірених підприємств.

Незважаючи на те, що пожежний нагляд і СЕС не контролюють фінансових показників підприємств, у системі перевірок зазначених органів у 2004 р. простежувався зв'язок між імовірністю перевірки на підприємстві і розміром його виручки.

Незалежно від цілей перевірок, інспектори частіше відвідують підприємства, де виручка більша

% респондентів, яких було перевірено зазначеними органами у 2004 р.

Такий інтерес цілком природний: чим активніше працює підприємство, тим імовірніше, що його діяльність буде регулюватися нормами і правилами, про які у нього немає інформації, а, отже, тим вища ймовірність виявлення порушень при перевірці.

Крім того, підприємства з високою виручкою (а значить високою упущеною вигодою від можливого припинення діяльності) більш схильні вносити офіційні або неофіційні платежі після висловленої інспектором погрози «Закрию-офіс-прямо-зараз»¹. Можливість інспектора створювати труднощі в роботі підприємства, котре перевіряється, ще до виявлення порушення є причиною того, що частина підприємств (близько 20%) в процесі перевірок здійснювали офіційні або неофіційні платежі навіть тоді, коли у перевірників не було до них претензій.

Неофіційні платежі, що підривають зв'язок між недотриманням підприємством вимог, які перевіряються, і покаранням за таке порушення, обмежують реалізацію основної функції перевірок — запобігання правопорушенням. У разі, якщо у підприємця є вибір між сплатою неофіційного платежу або усуненням правопорушення, він частіше вибирає найменш витратний спосіб розв'язання питання. В середньому кожне п'яте перевірене підприємство платило інспекторам неофіційно. За даними дослідження, серед контролюючих органів у 2004 р. найчастіше неофіційні платежі отримували МВС, пожежний нагляд і СЕС.

Неофіційні платежі становлять особливу загрозу безпеці суспільства. Дослідження показало, що у 2004 р. стосовно органів, які контролювали безпеку діяльності підприємств (МВС, пожежний нагляд, СЕС), самі підприємства частіше вдавалися до неофіційних платежів, ніж щодо органів, які перевіряли повноту і своєчасність виплат підприємствами податків та інших обов'язкових платежів (податкова, Пенсійний фонд, фонд соціального страхування).

За даними опитування в 2004 р., система санкцій за результатами перевірок в Україні не лише не запобігала порушенням, а й сприяла їм. Наприклад, чим більшою була сума, приховувана підприємством від оподаткування, тим менш обтяжливими для нього були штрафні санкції і тим частіше підприємство здійснювало неофіційні платежі в процесі податкових перевірок. Загальні суми штрафів і неофіційних платежів на підприємствах, що приховували до 200 тис. грн., становили до 19% сум несплачених податків. Для підприємств, які приховували значніші суми (від 200 тис. до 3 млн. грн.), розмір штрафів дорівнював лише 1% приховуваної суми.

Поширеності неофіційних платежів сприяли складність висунутих вимог і відсутність інформації про умови проведення перевірок. За даними опитування, 40% підприємств, що зазнали ускладнень у ході перевірок, скаржилися на незрозумілість висунутих до них вимог, а кожне п'яте відзначило відсутність у нього інформації щодо процедури проведення перевірок.

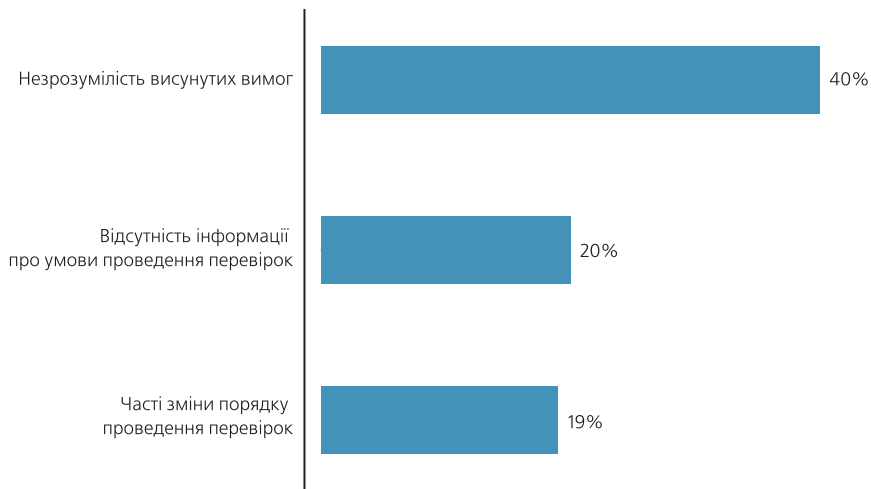
«Самі розумієте, це як у фільмі говорили: «У нас ... вагонами красти набагато вигідніше і легше».

Учасник фокус-групи

Підприємства скаржилися на проблеми інформаційного характеру

% респондентів, що зазнали ускладнень у ході перевірок

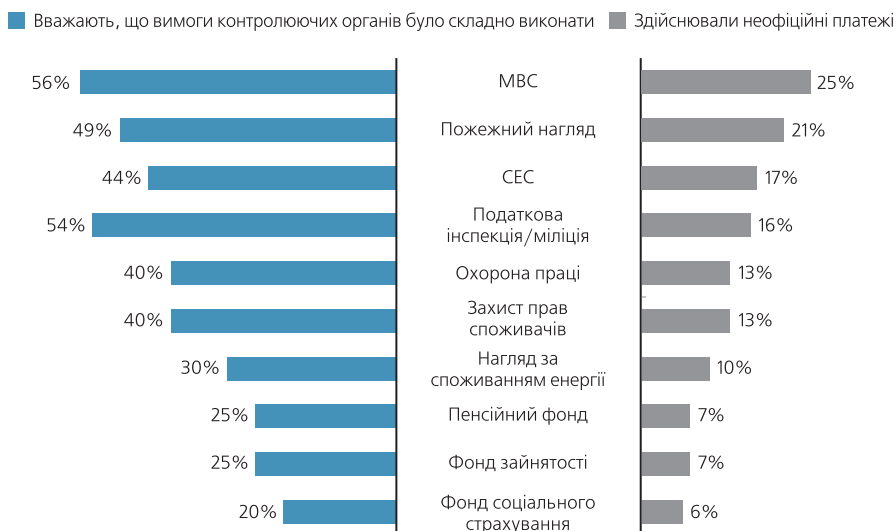
Уявні або реальні труднощі у задоволенні висунутих до них вимог часто змушували підприємства домовлятися з інспекторами за допомогою неофіційних платежів. За даними дослідження, чим складніше підприємствам було виконати вимоги, висунуті в процесі перевірок, тим частіше вони здійснювали неофіційні платежі представникам органів, котрі проводили перевірки.

6.5

Органи, вимоги яких складно виконати, є лідерами з неофіційних платежів

% респондентів, яких було перевірено зазначеними органами у 2004 р.

Система перевірок відбирає надто багато ресурсів як у держави, так і у підприємств малого і середнього бізнесу

На досліджуваних підприємствах (до 1000 співробітників) у 2004 р. було проведено понад 1,4 млн. перевірок, до яких було залучено, як мінімум, 24 тис. співробітників органів, котрі здійснювали перевірки.

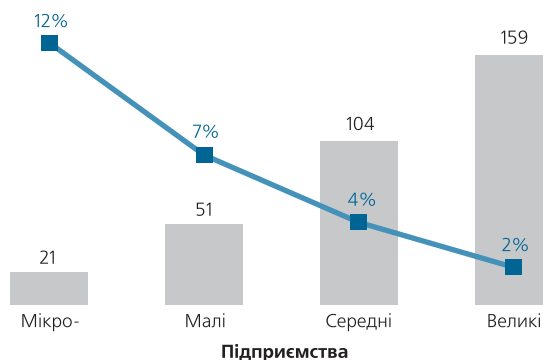
Загальна кількість робочого часу, витраченого на перевірки співробітниками підприємств у 2004 р., досягла 16 млн. людино-днів. Відволікання людських ресурсів особливо гостро відчувалося в 2004 р. на підприємствах малого і середнього бізнесу. Незважаючи на те, що податкові перевірки відволікали більше співробітників на великих підприємствах, найвідчутнішими втрати робочого часу в ході податкових перевірок стали на мікро- і малих підприємствах.

6.6

Чим менше підприємство, тим важчим для нього є тягар податкових перевірок

■ Кількість людино-днів, витрачених на перевірки на одному підприємстві у 2004 р.

■ %, робочий час, витрачений на перевірки, до загального робочого часу на підприємстві у 2004 р.

З усіх органів, що інспектували підприємства в 2004 р., податкова адміністрація виявилась «найдорожчим» відомством як за чисельністю персоналу підприємств, який відволікався на перевірки, так і за сумами, сплаченими в ході їх проведення. Наступний за дорожнечею контролюючий орган — пожежний нагляд.

Загальна вартість перевірок (усі офіційні і неофіційні платежі) для підприємств України в 2004 р. становила близько 500 млн. грн.

6.7

Податкова адміністрація, пожежний нагляд і соціальні фонди — лідери з вартості перевірок для підприємств

Органи, котрі здійснювали перевірки	Співробітники підприємств, які відволікалися на перевірки, млн. людино-днів	Повна сума, фактично витрачена підприємствами, млн. грн.
Податкова адміністрація	8,8	270
Пожежний нагляд	1,1	73
Соціальні фонди	1,2	43
СЕС	1,7	15
Інші	3,6	85
Разом	16,4	486

Система перевірок підприємств, що ґрунтується на аналізі ризиків

Система перевірок підприємств, що ґрунтується на аналізі ризиків, пов'язаних з діяльністю підприємств, є прекрасною альтернативою системі перевірок, націленій на контроль усіх підприємств.

В основі існуючої системи державного контролю над бізнесом лежить перевірка усіх приміщень, процедур і дій незалежно від ступеня ризику, який вони становлять, і від результатів минулих перевірок. Перед регулюючими органами стоїть завдання перевіряти всіх, постійно збираючи багато інформації.

У підході, що ґрунтується на аналізі ризиків, не існує ні перевірок без обґрунтування, ні вимог надати інформацію без обґрунтування. Замість рутинних спроб перевірити всі підприємства нова система націлена на контроль лише найбільш небезпечних підприємств.

Система перевірок, що ґрунтується на управлінні ризиками, складається з трьох компонентів:

- аналіз та оцінка ризиків – базуються на об'єктивних технічних критеріях;
- управління ризиками – розподіл усіх підприємств за групами залежно від ризикованості їх діяльності. Визначення частоти перевірок для кожної групи ризику і впровадження заходів зі скорочення ризиків;
- інформування про ризики — збір і поширення інформації щодо ризиків між різними регулюючими органами, використання цієї інформації при плануванні перевірок.

Впровадження нової системи призначення перевірок дасть змогу:

- ефективніше розподілити ресурси контролюючих органів, оскільки перевірок зазнаватимуть лише ті підприємства, діяльність яких становить найбільшу загрозу для населення і навколишнього середовища;
- знизити навантаження на підприємства, що дотримуються усіх вимог законодавства;
- скоротити службові зловживання чиновників;
- обмежити практику нечесної конкуренції, заохочуючи підприємства, що дотримуються вимог законодавства, і караючи підприємства, що порушують їх;
- ефективніше управляти бізнесом, оскільки, починаючи справу, підприємець матиме уяву про те, коли та якими саме органами на його підприємстві проводитиметься перевірка.

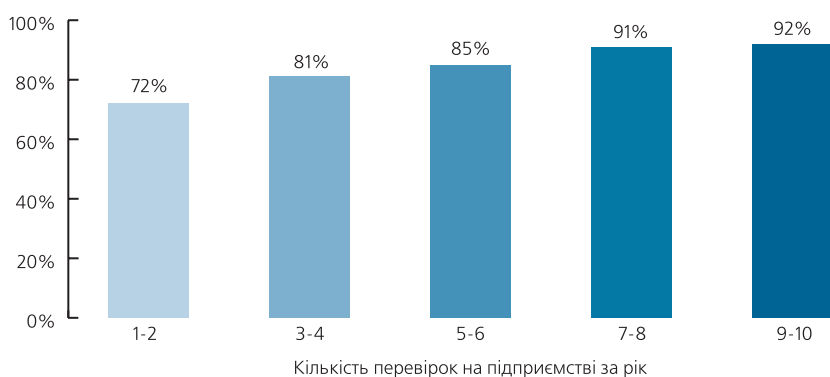
Формалізація процедур перевірок зменшує їх кількість

Одним із інструментів скорочення кількості необґрунтованих претензій з боку контролюючих органів став журнал реєстрації перевірок. Як засвідчило дослідження, в 2004 р. у більшості підприємств (78% перевірених респондентів) був такий журнал, і контролюючі органи заповнювали його завжди (58% респондентів, в яких був журнал) або майже завжди (27% таких респондентів). За даними дослідження, чим частіше перевіряли підприємство, тим більше воно усвідомлювало необхідність ведення журналу перевірок. Таким чином, можна дійти висновку, що журнал реєстрації перевірок допомагав вирішувати деякі проблеми, які виникали в ході інспекцій, наприклад, обмежувати несанкціоновані візити інспекторів.

Зі збільшенням кількості інспекцій підприємства усвідомлюють необхідність ведення журналу перевірок

% респондентів, які вели журнал перевірок і були перевірені у 2004 р.

«Журнал примушує податківців бути обґрунтованими, і не лише податківців...»

Учасник фокус-групи

З іншого боку, ефективність журналу перевірок для обмеження регуляторного тягаря перевірок була недостатньою через непоширеність практики оскарження дій контролюючих органів через суд. Якщо підприємець не збирався оскаржувати дії інспекторів у суді, навіть будучи впевненим у своїй правоті, журнал перевірок як доказ йому також навряд чи міг знадо-

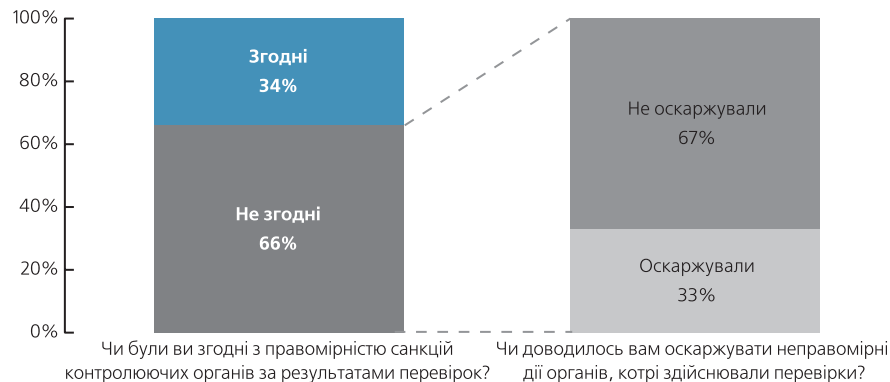

битися. Причина такої пасивності вочевидь полягає в невірі підприємців у відновлення справедливості при зверненні до суду або іншої державної інстанції [детальніше див. у розділі «Ставлення до влади»].

6.9

Підприємці рідко оскаржують дії контролюючих органів

% респондентів, яких було перевірено у 2004 р.

Рекомендації

» Ухвалити Закон України «Про захист прав суб'єктів підприємницької діяльності при здійсненні державного контролю і нагляду в сфері господарської діяльності». Основними засадами Закону повинні стати:

- Ризик-менеджмент, що базується на класифікації підприємств за групами з метою визначення періодичності проведення перевірок відповідно до:
 - виду і характеру діяльності підприємств;
 - ступеня ризику діяльності підприємств для безпеки життя і здоров'я населення і навколишнього середовища;
 - результатів попередніх перевірок.
- Обмеження повноважень посадових осіб контролюючих органів, встановлення відповідальності цих організацій за невиконання обов'язків посадовими особами.
- Розробка стандартного переліку питань, які мають розглядатися інспекторами в ході перевірок, незалежно від виду діяльності підприємства, його розміру і т. ін.
- Надання підприємцям ширших повноважень щодо захисту своїх прав при проведенні перевірок (наприклад, правом фіксувати весь процес проведення перевірки або кожен окрему дію аудіовізуальними засобами і залучати третіх осіб для представлення їхніх інтересів перед органами державного контролю і нагляду).
- Заборона органам, котрі здійснюють перевірки, використовувати кошти, що надійшли внаслідок накладення санкцій на підприємства, для фінансування своєї діяльності.

Регулювання експортної діяльності

Зростання частки експортерів серед підприємств малого і середнього бізнесу обмежували внутрішні регуляторні процедури, проблеми з відшкодуванням ПДВ і нестача ресурсів на вивчення зовнішніх ринків і просування своєї продукції на них.

- » У 2004 р. експортний потенціал українських підприємств був обмежений насамперед внутрішніми проблемами. Серед підприємств, що планували експорт, до 28% зазначили, що їх стримували регуляторні процедури, а 25% такими перешкодами назвали комерційні фактори.
- » Проблема відшкодування ПДВ експортерам стала ще гострішою. У 2004 р. 64% експортерів скаржились на неї.
- » Особливо гостро непорозуміння між державою та експортерами виявлялись під час проходження процедур, пов'язаних з митним контролем. 44% респондентів-експортерів упевнені, що кількість документів, необхідних для подачі у різні державні органи для здійснення експорту, у 2004 р. зростає.
- » Через обмеженість ресурсів більшість експортерів або не займалися цілеспрямованим пошуком покупців за кордоном, або обмежувалися рекомендаціями партнерів і пошуком в інтернеті. Тільки 6% експортерів використовували для пошуку покупців інформацію, яку надавали посольства України за кордоном, і 26% — дані Торгово-промислової палати України.
- » Вітчизняні підприємства зацікавлені у приєднанні України до торговельних союзів. За вступ до СОТ та ЄП виступили 40% опитаних, а проти інтеграції до цих союзів виступили лише 6%.

Регуляторні процедури — головний стримуючий фактор як для потенційних, так і для існуючих експортерів

У 2004 р. частка малих і середніх підприємств серед експортерів залишалась незначною, збільшившись порівняно з попереднім роком з 5 до 6% усіх підприємств України. Ще 2% респондентів планували постачати свої товари за кордон, проте не мали змоги реалізувати ці плани через різні обставини.

Основними причинами, що перешкоджають експортній діяльності підприємств, респонденти назвали внутрішні регуляторні процедури: відшкодування ПДВ, митний контроль і реєстрацію контрактів. Комерційні фактори — конкуренція і нестача коштів на маркетингові заходи — були менш значними для потенційних експортерів.

Відшкодування ПДВ і митний контроль — основні бар'єри для виходу на зовнішній ринок малих і середніх підприємств у 2004 році

% респондентів, які планували, проте не здійснили експорт

Діючі експортери також визнавали, що внутрішні процедури, нестача коштів на дослідження зарубіжного ринку і просування продукції на ньому є значними перешкодами для зовнішньоекономічної діяльності. Цікаво, що фактори макrorівня, котрі зазвичай безпосередньо впливають на попит (валютний курс, доходи іноземних споживачів), оцінені респондентами як менш важливі, ніж регуляторні і комерційні чинники.

Таке співвідношення регуляторних і нерегуляторних бар'єрів дає змогу стверджувати, що експорт малого бізнесу України обмежено переважно зі сторони пропозиції, аніж попиту. Тому спрощення регуляторного середовища ефективніше стимулюватиме вітчизняних експортерів, ніж, наприклад, заходи монетарної або валютної політики.

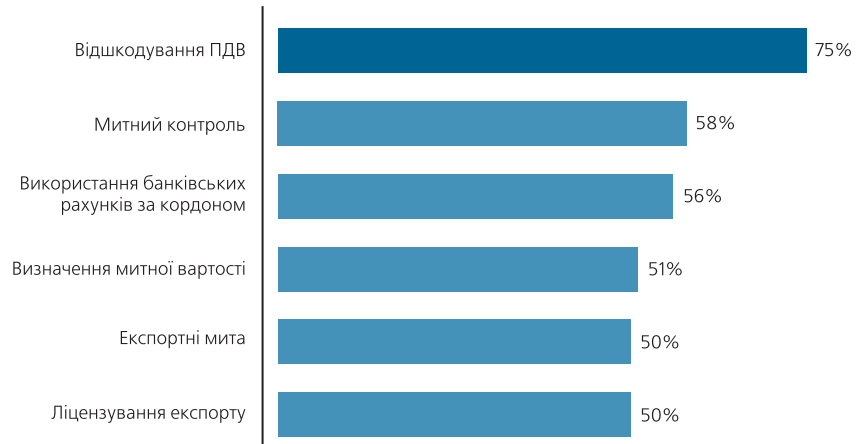

7.2

Відшкодування ПДВ, імпорнтні мита і нестача коштів на маркетинг — основні перешкоди, що стримують експорт у 2004 році

% респондентів-експортерів, котрі вважають, що ці фактори обмежували їхній експорт

Внутрішні адміністративні фактори

Зовнішні адміністративні фактори

Фактори, що мають комерційний характер

¹ Дослідження факторів, які впливають на експортну діяльність підприємств, свідчить, що зазвичай компанії починають експортувати, коли чисельність їх співробітників досягає 20 осіб (див. наприклад, «How Big is Big Enough? Firm Size as a Barrier to Exporting in South Carolina's Manufacturing Sector», CUCIT Working Paper #000701).

Іншим важливим фактором для ведення експортної діяльності є кількість співробітників на підприємстві¹. В умовах складного та мінливого ділового середовища саме достатня чисельність персоналу, а не фінансові ресурси, дає змогу підприємствам долати регуляторні бар'єри.

7.3

Кількість співробітників — важливіший фактор для експорту, ніж розмір виручки підприємства

% експортерів серед респондентів

Вочевидь, що при прийнятті рішення про експорт кількість персоналу буде важливішим критерієм, ніж розміри виручки. Дефіцит трудових ресурсів відчувається особливо гостро на мікро- і малих підприємствах, роблячи експорт недосяжним для більшості з них. Отже, можливості для експортної діяльності малих і мікропідприємств обмежені регуляторним середовищем усередині країни — у таких підприємств немає співробітників, які можуть витратити достатньо часу на подолання регуляторних та адміністративних бар'єрів.

Відшкодування ПДВ — проблема №1 не тільки для експортерів, а й для Уряду

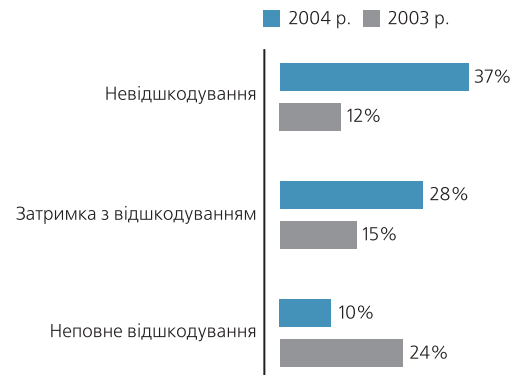
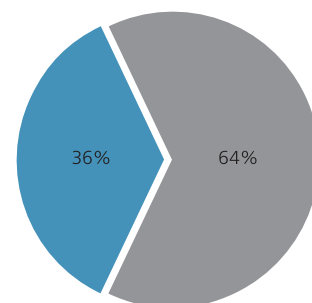
У 2004 р. дві третини респондентів-експортерів нашої хувалися на проблему невідшкодування ПДВ, у той час як у попередньому періоді таких підприємств було близько половини.

7.4

У двох з трьох експортерів були проблеми з відшкодуванням ПДВ

% респондентів

■ Не було проблем ■ Були проблеми

«...Якщо ти експортуєш, повернути ПДВ практично неможливо».
Учасник фокус-групи

У 2004 р. скоротилася частка підприємств, які не повністю одержали ПДВ, і збільшилася частка експортерів, яким ПДВ не відшкодували взагалі. Причинами такої ситуації були зміни державної політики стосовно відшкодування цього податку, численні пільги для виробників по сплаті ПДВ, зростання зловживань фіктивних експортерів.

У 2004 р. до відшкодування ПДВ були пред'явлені суми, які майже дорівнювали сумам, що надійшли від платників цього податку, у той час як у 2003 р. це співвідношення було 4 : 5².

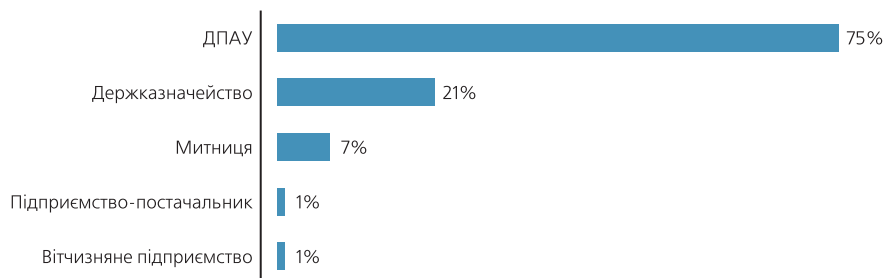
Нестача бюджетних коштів і масові зловживання стали основними причинами вибіркового підходу держави до відшкодування податку підприємствам-експортерам. Лише 30% експортерів мали змогу частково повернути ПДВ за допомогою компаній-посередників³.

На думку експортерів, у ситуації, що склалася, винні насамперед державні органи — податкова адміністрація (75% респондентів) і Держказначейство (21%).

Податкова адміністрація і Держказначейство здебільшого причетні до затримок з відшкодуванням ПДВ експортерам-підприємцям

% респондентів-експортерів

² Щотижневик «Дзеркало тижня». — 2004. — № 40 (515). — 9-15 жовтня.

³ За даними дослідження, вигода від звернення до компанії-посередника була очевидною. Підприємства, яким вдалося відшкодувати ПДВ у 2004 р. самостійно, одержали у середньому від 20 до 35% суми, яка належить до відшкодування. Підприємства, які звернулися за допомогою до посередника, одержали у середньому від 40 до 60% сум відшкодування.

⁴ У 2003 р. ПДВ одержала тільки половина експортерів, які звернулися до суду.

Кожне п'яте підприємство зважилося подати судові позови стосовно відшкодування ПДВ, які переважно були виграні. Оскільки двом третинам таких компаній ПДВ було відшкодовано, можна очікувати збільшення кількості судових розглядів з приводу повернення ПДВ⁴.

Проте, беручи до уваги нестачу бюджетних ресурсів для повного відшкодування ПДВ, можна передбачити, що доцільність повернення цього податку експортерам перебуватиме в Уряді під знаком запитання. Принаймні слід очікувати змін у правилах його адміністрування.

Незважаючи на уніфікацію митного законодавства, митні процедури залишаються непростими

З 2004 р. набрав чинності новий Митний кодекс України, який покликаний узагальнити митне законодавство та усунути протиріччя у вимогах, що висуваються до підприємств, які здійснюють зовнішньоекономічну діяльність. Проте протягом 2004 р. до Кодексу чотири рази вносилися зміни, при цьому деякі статті зазнали змін двічі. Тому експортери, як й інші підприємства, вважають нестабільність законодавства перешкодою для розвитку бізнесу, а 41% респондентів-експортерів зазначили, що кількість змін у процедурах, котрі регулюють у 2004 р. експортні операції, збільшилась.

У цілому більше половини експортерів відзначили, що у 2004 р. їм було складно одержати від державних органів інформацію про експортні процедури. Кожний четвертий підприємець зазначив, що ситуація з інформаційним забезпеченням погіршилася порівняно з попереднім періодом.

Особливо гостро непорозуміння між державою та експортерами виявилися під час проходження процедур, пов'язаних з митним контролем. Враховуючи, що митне оформлення товарів вважається закінченим тільки після проходження санітарно-епідеміологічного, ветеринарного, фітосанітарного, екологічного, радіологічного контролю і контролю за переміщенням культурних цінностей, які знаходяться на митниці, але здійснюються іншими службами, всі зазначені процедури мають вплив, на думку респондентів, стосовно митних формальностей. Кожний третій експортер відзначив низьку якість інформації, яка надавалася митницею у 2004 р., а на думку 12% респондентів, вона погіршилася порівняно з попереднім періодом.

Серед підприємств, котрі здійснювали експортні операції, 44% упевнені, що кількість документів, необхідних для подачі до різних державних органів, у 2004 р. зростає. За оцінками митних експертів, для здійснення експортної діяльності в Україні у 2004 р. підприємству необхідно було одержати і надати на митницю до 46 (залежно від виду товару, який переміщається) документів дозвільного характеру з 13 різних відомств. Кожний третій експортер зазначив, що експортні процедури стали ще тривалішими.

Одержати ліцензію на експорт продукції було складно для чотирьох з п'яти експортерів

За даними опитування, у 2004 р. близько 20% експортерів одержували різноманітні ліцензії для проведення експортних операцій. Для здійснення зовнішньоекономічної діяльності підприємствам України доводиться одержувати різноманітні ліцензії: на вивезення певних товарів; на вивезення партій товарів (якщо до підприємства застосовується режим індивідуального ліцензування); на вивезення певної кількості товару (якщо експорт товару підпадає під квотування). Для одержання ліцензії підприємству необхідно подавати до органів, що видають ліцензії, значну кількість документів. У багатьох випадках ці документи містять інформацію, яку підприємство надавало раніше до цього або інших державних органів (копії засновницьких документів, свідоцтва про державну реєстрацію та ін.). У середньому підприємство витрачало на цю процедуру 29 робочих днів. Середня вартість ліцензії становила близько 3300 грн.

Понад 80% експортерів, які одержали ліцензію, назвали процедуру складною. Приблизно у половині випадків експортери, котрі одержували ліцензію, вказали на труднощі з одержанням необхідної інформації. Саме стільки експортерів також заявили, що під час одержання ліцензії їм довелося заплатити неофіційно.

Більшість експортерів не займаються пошуком партнерів

Суттєвим фактором, що негативно позначається на експортній діяльності підприємств, є нестача коштів на дослідження зовнішнього ринку і просування товарів на ньому. Через нестачу ресурсів більшість експортерів або не займаються пошуком покупців, або обмежуються рекомендаціями партнерів і пошуком в інтернеті. При цьому власний сайт у Всесвітньому павутинні мають лише третина опитаних.

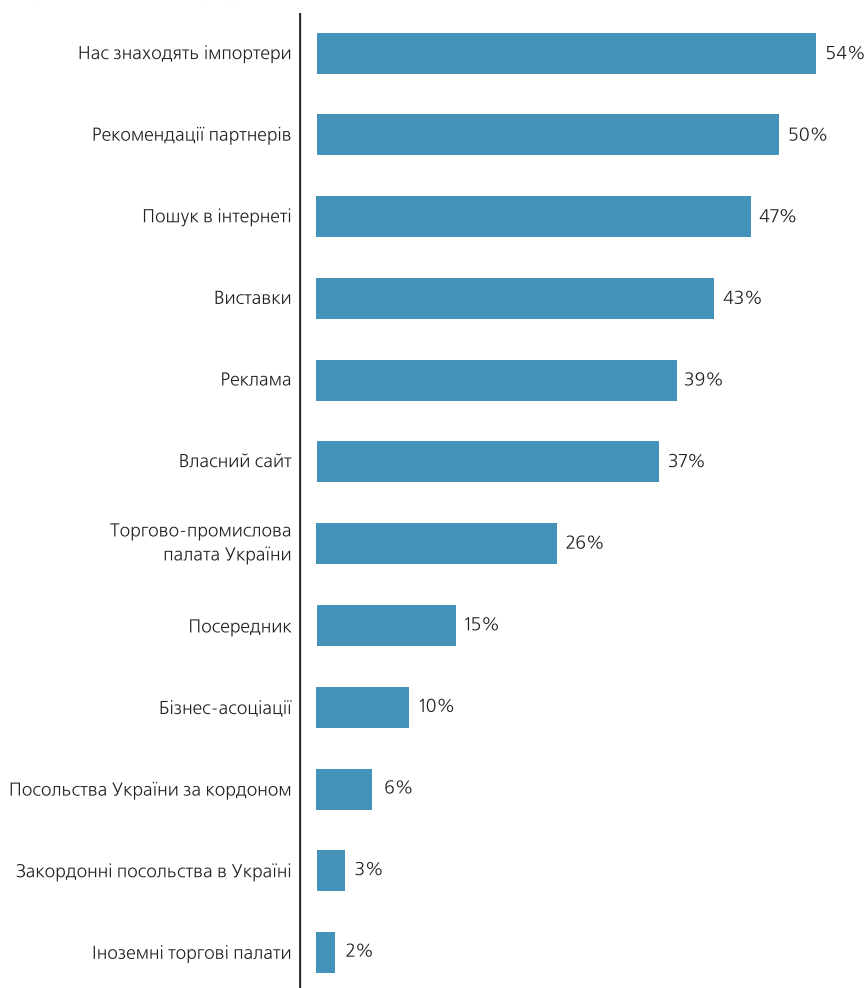

Дослідження також продемонструвало, що для пошуку партнерів вітчизняні експортери не користуються послугами бізнес-асоціацій, посольств України за кордоном і зарубіжних торгових палат, що може свідчити про те, що ці організації не надають достатньо уваги просуванню інтересів українського бізнесу за кордоном.

7.6

Більшість експортерів не займаються пошуком закордонних партнерів

% респондентів-експортерів

Експортери, як й інші підприємства, виступають за вступ України до СОТ та ЄЄП

За даними дослідження, значна частина експортерів (46%) вітають вступ України як до Світової організації торгівлі (СОТ), так і до Єдиного економічного простору (ЄЄП). Порівняно з 2003 р., коли вступ до обох організацій підтримували 33% опитаних, інтеграційні настрої серед підприємців посилилися. Зростання частки проінтеграційно налаштованих фірм відбувся на фоні зменшення тих, хто не вірив, що членство у цих організаціях може як-небудь вплинути на їхній бізнес (у 2004 р. частка експортерів, бай-

дужих до вступу у зазначені торгові організації, знизилася з 25 до 20% порівняно з попереднім періодом).

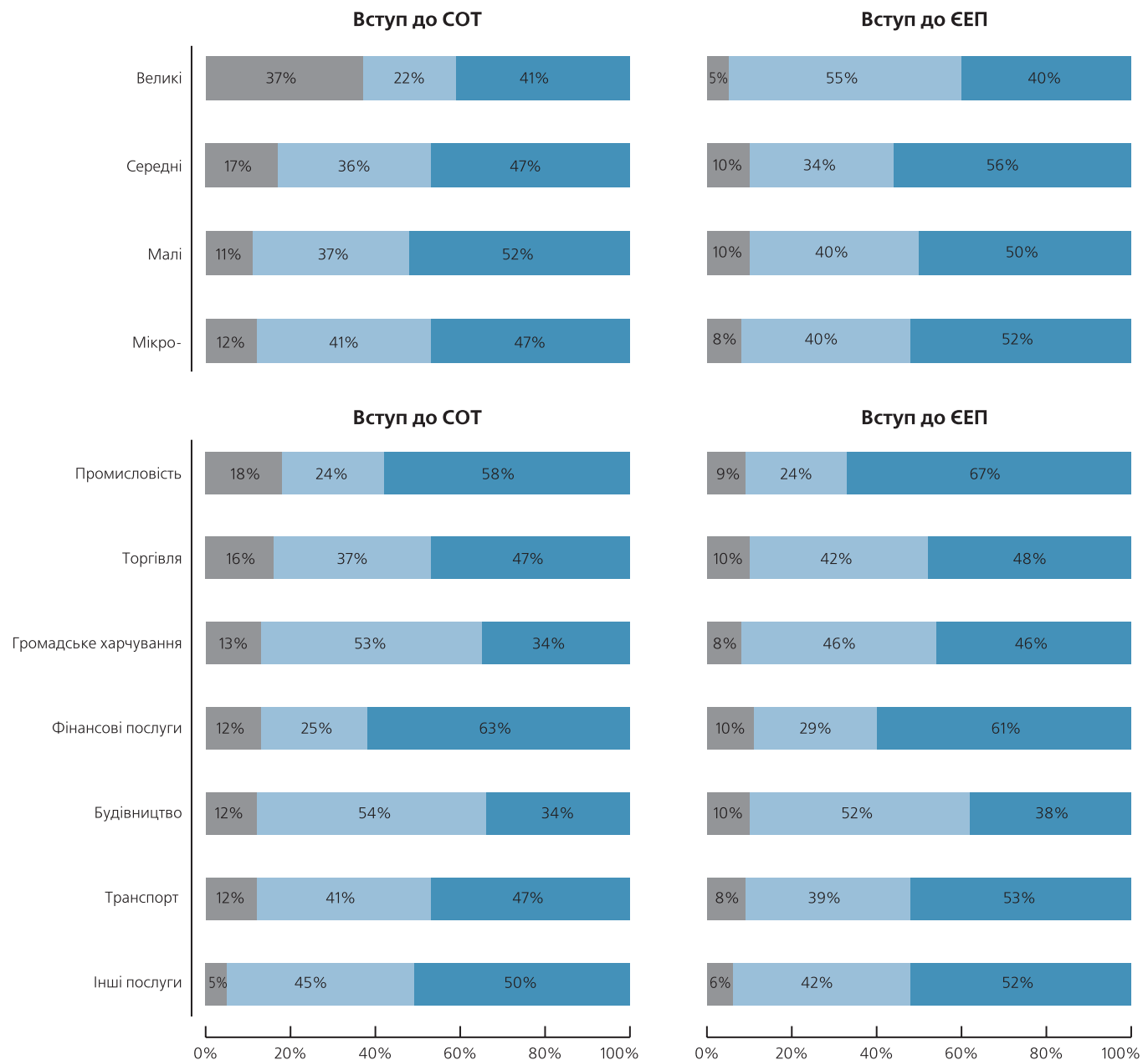
У той же час частка підприємств, які вважають, що зі вступом України до СОТ та ЄЕП їх експорту буде завдано шкоди, зросла з 2% у 2003 р. до 7% у 2004 р. Як і раніше, експортерів, котрі віддали перевагу тільки членству в ЄЕП, було більше, ніж тих, хто вважав, що вступати потрібно лише до СОТ.

7.7

Більшість підприємств виступають за вступ до СОТ та ЄЕП

% респондентів-експортерів, за розмірами підприємств та видами діяльності

■ Скоріше протидіє ■ Не впливає ■ Скоріше сприяє

Цікаво, що думка експортерів про членство у торгових союзах відображає розподіл думок бізнесу в цілому. За вступ до обох організацій висловилися 40% усіх респондентів, а проти інтеграції — 6% опитаних. Решта підприємств не визначились з думкою або підтримують вступ до одного із зазначених союзів.

Якщо регуляторне середовище не зміниться, у 2005 році частка експортерів не перевищить 7%

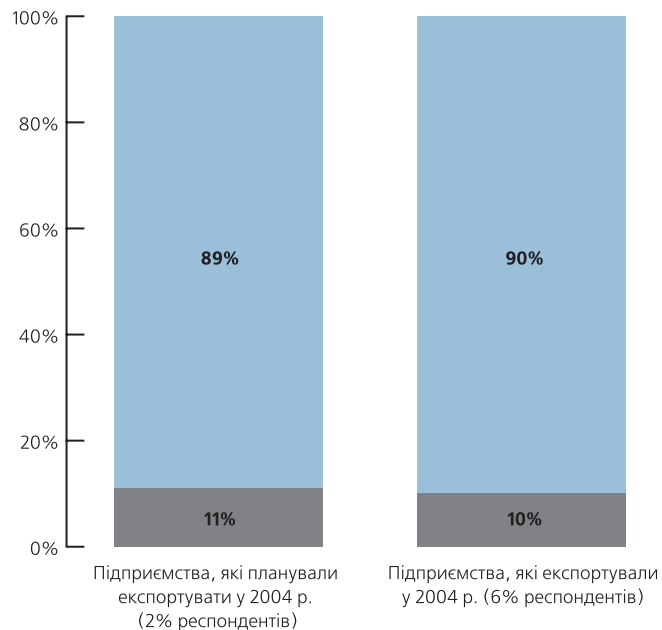
За даними дослідження, через різні проблеми з експортними операціями приблизно кожне десяте підприємство, яке планувало вийти на зовнішні ринки у 2004 р., відмовилося від наміру експортувати у 2005 р. Така сама частина експортерів 2004 р. вирішила припинити експортну діяльність у 2005 р.

Переважна більшість підприємств, що здійснювали чи планували експорт у 2004 році, планують експортні операції у 2005 році

% респондентів, що здійснювали чи планували експорт у 2004 р.

■ Намагатимуться експортувати у 2005 р. ■ Не експортуватимуть у 2005 р.

Рекомендації

» Упорядкувати процедуру відшкодування ПДВ і спростити процедури митного контролю шляхом скорочення кількості документів, необхідних для здійснення митного та інших видів контролю й оформлення товарів. Привести процедури митного оформлення до міжнародних стандартів з метою приєднання до Міжнародної Конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур (Розширеної Кіотської Конвенції).

- » Визнати одним з пріоритетів у діяльності торгово-економічних місій при посольствах України за кордоном сприяння просуванню експорту підприємств малого і середнього бізнесу. Розробити і впровадити систему незалежної оцінки персоналу торгово-економічних місій, що базуватиметься на досягненнях у розвитку експорту.
- » Розглянути можливість проведення для експортерів оплачуваних виїзних зустрічей у країнах їхніх торгових партнерів (такі заходи допомагають підвищити рівень довіри між партнерами і розглядаються багатьма дослідниками як найефективніший спосіб державної підтримки експорту).

Методологія

» **Мета дослідження**

Оцінка поточного стану підприємницького середовища в Україні у 2004 р.

» **Об'єкт дослідження**

Думка підприємців діючих підприємств обласних центрів України, міст Києва і Сімферополя.

» **Метод дослідження**

Опитування підприємців за їхнім місцем роботи методом структурованих персональних («face-to-face») інтерв'ю, тематичні фокус-групи, особисті інтерв'ю з представниками державних органів.

» **Вибірка**

Багатоетапна, випадкова на етапі відбору респондентів загальною чисельністю 2500, репрезентативна для масиву мікро-, малих, середніх і великих підприємств України. Крім того, додатково було опитано 500 підприємств-експортерів.

Похибка вибірки становить 2%.

Детальна інформація про дослідження

Опитування (первинний збір даних) проводився у період з 10 лютого по 20 березня 2005 р. незалежною маркетинговою компанією, що має багаторічний досвід проведення таких досліджень в Україні та за її межами.

Під час інтерв'ю з респондентами використовувалась анкета, що містила 157 комплексних запитань щодо регуляторних питань і бар'єрів, на які наштовхувалися підприємці у процесі своєї діяльності. Анкета складалася з трьох частин: основної (113 запитань), анкети самозаповнення (35 запитань), призначеної для керівників підприємств, а також анкети бухгалтера (9 запитань).

Попередні результати дослідження були презентовані журналістам, підприємцям і представникам державних структур, які безпосередньо здійснюють регулювання підприємницької діяльності. Їхні коментарі враховані у цьому звіті.

Характеристика вибірки

Вибірка для проведення дослідження формувалася таким чином, щоб одержані результати були репрезентативними для сектора мікро-, малих, середніх і великих підприємств України¹. У процесі дослідження було опитано 2500 керівників таких підприємств, що працюють у всіх 23 обласних центрах України, містах Київ і Сімферополь і представляють всі основні галузі економіки країни. Таким чином, критерії для формування вибірки враховували:

- розмір підприємства (мікро-, мале, середнє, велике);
- сферу господарської діяльності підприємства (галузь економіки);
- місце розміщення підприємства (обласний центр, міста Київ і Сімферополь).

Структура вибірки відповідає зазначеним параметрам генеральної сукупності діючих підприємств в обласних центрах, містах Київ і Сімферополь. Вибірка сформована за даними Держкомстату України станом на 01.01.04. Під час аналізу одержаних даних застосовувалася процедура зважування — приведення статистичних показників до норми для забезпечення репрезентативності деяких галузей і типів підприємств відносно їх питомої ваги у генеральній сукупності. Необхідність зважування обумовлена наявністю у виборці достатньої кількості респондентів на рівні кожного міста, галузі і розміру підприємства, частка яких у виборці, що використовувалася, не завжди відповідала пропорціям досліджуваної сукупності. Завдяки розробленій методиці і чіткому додержанню її вимог результати дослідження можуть поширюватися на всю досліджувану сукупність підприємств.

Респондентами виступали перші особи підприємств, які володіють максимальною інформацією щодо підприємницького середовища, в якому працює їхнє підприємство (тобто керівники, які самостійно займалися процедурами реєстрації, одержували дозволи/узгодження, ліцензії, сертифікати для цього підприємства або керували співробітниками, котрі виконували ці процедури; керівники, які приймали рішення стосовно фінансування діяльності підприємства, експорту продукції; керівники, які володіють повною інформацією стосовно перевірок підприємства контрольними органами і компетентні у різних питаннях оподаткування).

¹ Зазначена кількість працівників для певного розміру підприємства загальноприйнята, у т. ч. у багатьох європейських державах. Подібний розподіл є найзручнішим для аналізу і сприйняття, проте не збігається з критеріями, викладеними у положеннях Господарського кодексу України, що набрав чинності 01.01.04. Згідно з цим законодавчим документом розмір підприємства визначається такою кількістю працівників: мале підприємство – до 50 осіб, середнє підприємство – від 51 до 1000 осіб, велике підприємство – понад 1000 осіб.

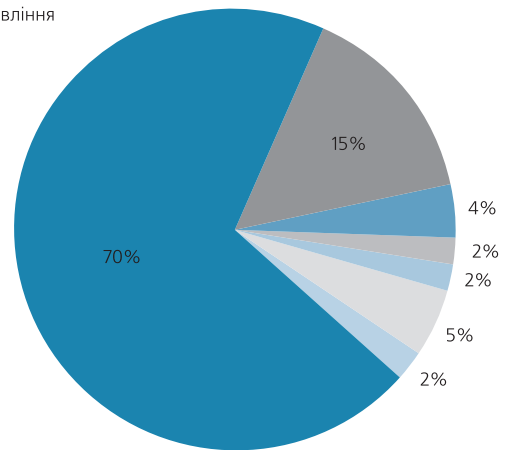

8.1

Структура респондентів за обійманою посадою

% респондентів

- Директор, засновник, голова Правління
- Заступник директора
- Фінансовий директор
- Виконавчий директор
- Комерційний директор
- Головний бухгалтер
- Начальники підрозділів, провідні спеціалісти

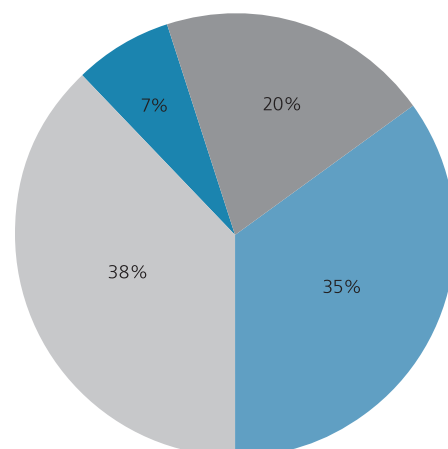
Застосовувана вибірка відображає структуру сектора малого і середнього бізнесу України у розрізі розмірів діючих підприємств: мікропідприємств — з кількістю працівників до 10 осіб; малих підприємств — від 11 до 50 осіб; середніх підприємств — від 51 до 250 осіб; великих підприємств — від 251 до 1000 осіб. Найбільші підприємства (понад 1000 працівників) були вилучені з вибірки, оскільки використання даних, одержаних при їх опитуванні, ускладнило б порівняння з мікро- і малими підприємствами.

8.2

Структура вибірки у розрізі розміру підприємств

% респондентів

- Великі (251-1000 працівників)
- Середні (51-250 працівників)
- Малі (11-50 працівників)
- Мікро- (1-10 працівників)

Відібрані для опитування підприємства уособлювали всі значущі для приватного сектора галузі економіки України, за винятком сільського, рибного і лісового господарств.

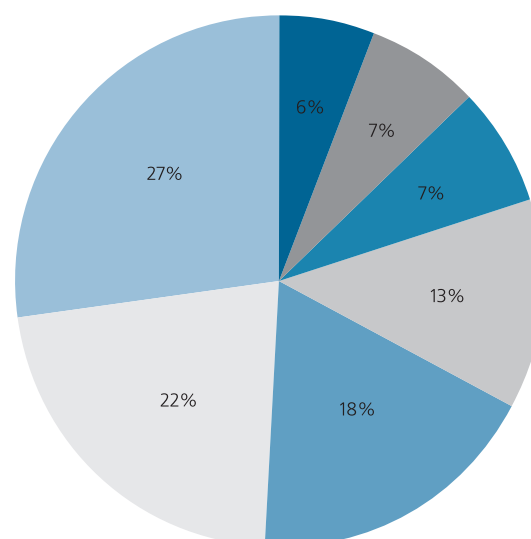
8.3**Галузевий склад респондентів**

Галузь економіки	Вид діяльності підприємства
Промисловість	Підприємства металургії, машинобудування, обробної, харчової, паливної, хімічної, нафтохімічної, целюлозно-паперової, а також легкої і деревообробної промисловості і промисловості будівельних матеріалів
Будівництво	Будівельні компанії
Торгівля	Підприємства гуртової і роздрібної торгівлі
Громадське харчування	Ресторани, бари, кафе та їдальні
Транспорт	Вантажні перевезення, пасажирський громадський транспорт
Фінансові послуги	Комерційні банки і страхові компанії, пенсійні фонди
Інші послуги	Готелі, агенції нерухомості, видавництва, телекомунікаційні компанії та інші підприємства сфери послуг

8.4**Структура вибірки за видами діяльності підприємств**

% респондентів

- Громадське харчування
- Фінансові послуги
- Транспорт
- Будівництво
- Промисловість
- Торгівля
- Інші послуги

Приналежність підприємства-респондента до тієї чи іншої галузі економіки визначалася видом діяльності, яка є основною в його роботі.

8.5

Кількісний склад підприємств-респондентів за розмірами і видами господарської діяльності

Галузь економіки	Мікро-	Мале	Середнє	Велике	Всього
Промисловість	107	134	140	71	452
Будівництво	80	124	85	28	317
Торгівля	272	182	70	23	547
Громадське харчування	55	68	17	3	143
Транспорт	42	56	53	22	173
Фінансові послуги	71	62	43	12	188
Інші послуги	338	246	83	25	692
Разом	965	872	491	184	2512

8.6

Розподіл вибірки за регіонами

Місто	Кількість підприємств-респондентів
Вінниця	80
Дніпропетровськ	120
Донецьк	100
Житомир	80
Запоріжжя	85
Івано-Франківськ	80
Кіровоград	80
Київ	434
Луганськ	80
Луцьк	79
Львів	81
Миколаїв	80
Одеса	110
Полтава	80
Рівне	80
Сімферополь	80
Суми	80
Тернопіль	80
Ужгород	82
Харків	141
Херсон	80
Хмельницький	80
Черкаси	81
Чернівці	79
Чернігів	80
Всього	2512

До вибірки не ввійшли підприємства, які перебувають у державній власності, і ті, що повністю або частково фінансуються з державних коштів (бюджетні організації, у т. ч. школи, муніципальні освітні і медичні установи та ін.). Абсолютна більшість підприємств-респондентів відповідно до їх організаційно-правової форми є товариствами з обмеженою відповідальністю (ТОВ). Менша частина вибірки складається з приватних підприємств (ПП), акціонерних товариств (АТ) і підприємств інших форм власності.

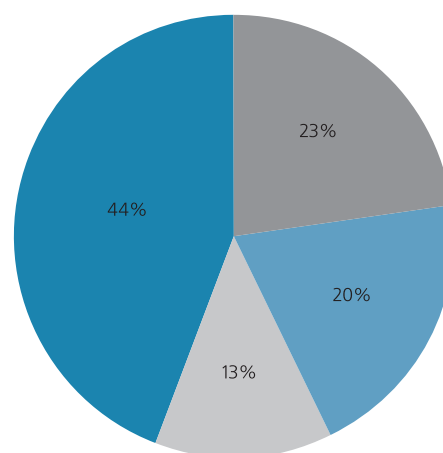

8.7

Структура вибірки за організаційно-правовими формами підприємств

% респондентів

- ТОВ
- ПП
- АТ
- Інші види

Ставлення до влади

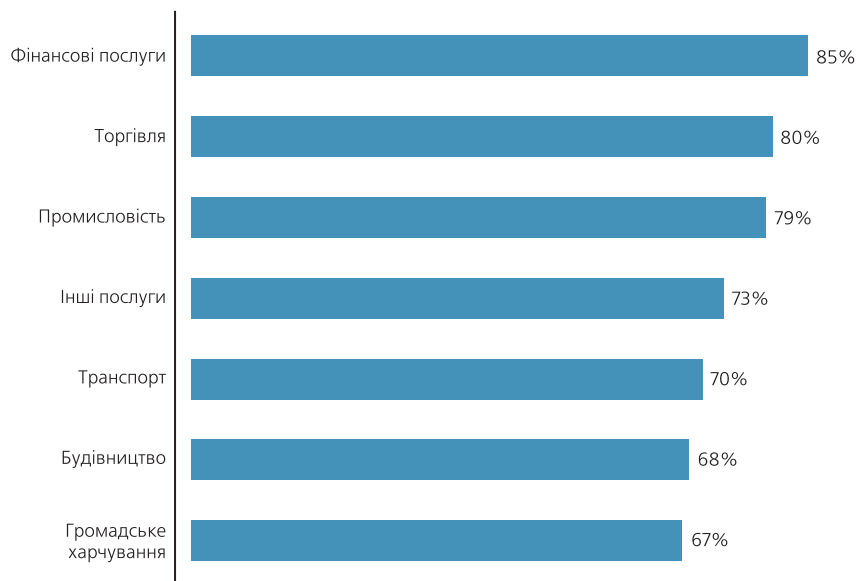
Серед великих підприємств частка тих, які б почали свій бізнес знову, найвища

% респондентів, за розмірами підприємств

Серед підприємств, хто почав би свій бізнес знову, найбільше тих, що надають фінансові послуги

% респондентів, за видами діяльності підприємств

3

Середні підприємства витрачають найбільше робочого часу на вирішення питань з державними органами

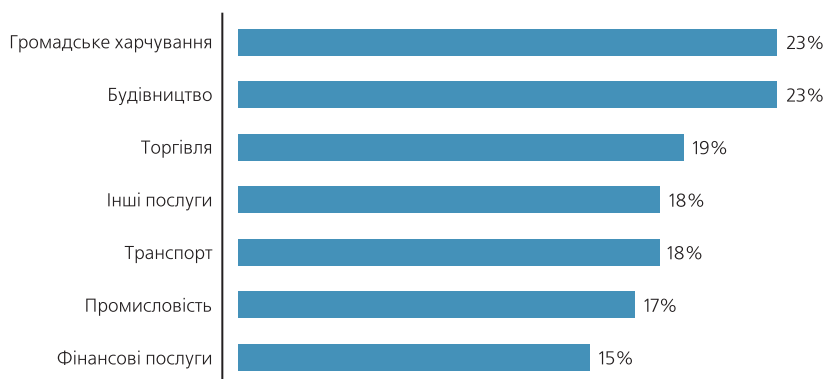
% робочого часу, за розмірами підприємств

4

Підприємства громадського харчування і будівництва витрачають найбільше робочого часу на вирішення питань з державними органами

% робочого часу, за видами діяльності підприємств

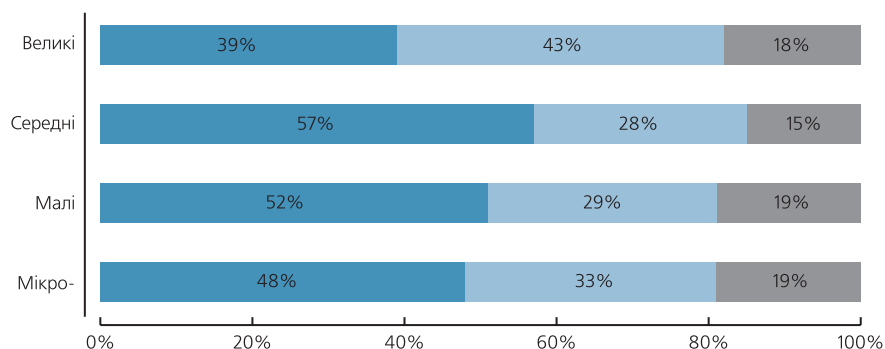

5

Більшість підприємств сподівалися на позитивні зміни у діловому середовищі у 2005 році

% респондентів, за розмірами підприємств

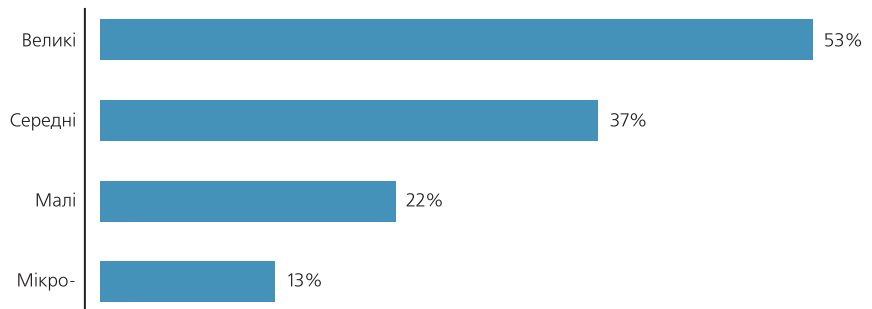
■ Поліпшиться ■ Не зміниться, залишиться таким самим ■ Погіршиться

6

Частка членів бізнес-асоціацій у 2004 році була найбільшою серед великих підприємств

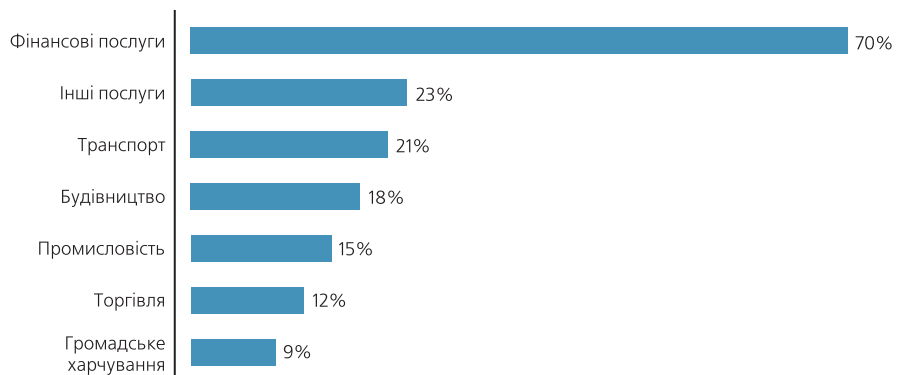
% робочого часу, за розмірами підприємств

7

Членами бізнес-асоціацій у 2004 році здебільшого були підприємства, що надають фінансові послуги

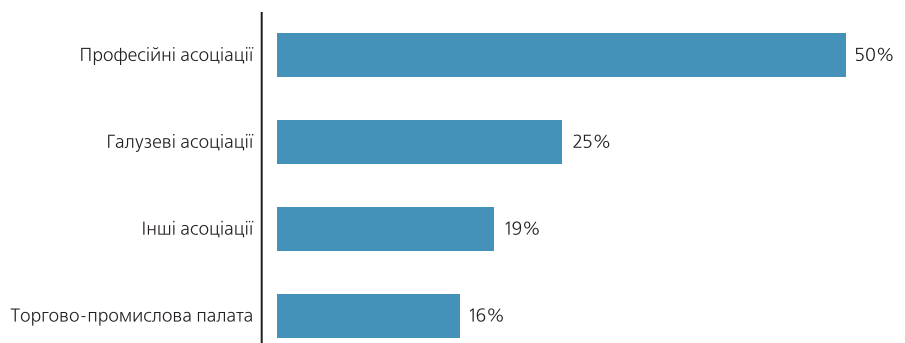
% респондентів, за видами діяльності підприємств

8

Серед бізнес-асоціацій у 2004 році професійні асоціації були найпоширенішими

% респондентів, що були членами асоціацій

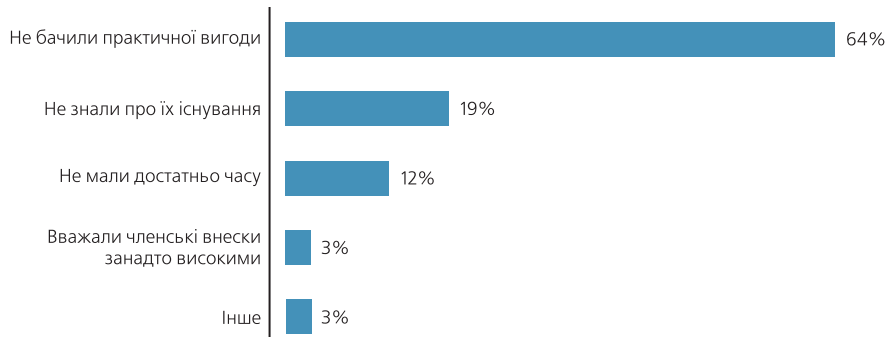

9

Відсутність практичної вигоди – головна причина неучасті підприємств у бізнес-асоціаціях у 2004 році

% респондентів, що не були членами асоціацій

10

Переважна більшість підприємств України мають доступ до інтернету

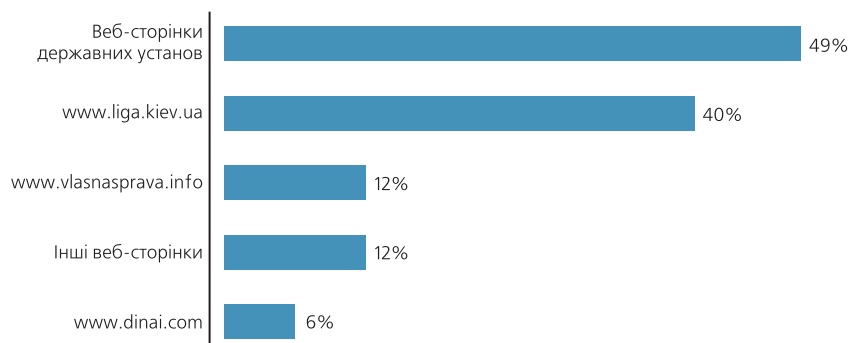
% респондентів, за розмірами підприємств

11

Веб-сторінки державних установ користуються у підприємств найбільшою популярністю серед інтернет-ресурсів, що необхідні для роботи

% респондентів, що використовують інтернет для роботи

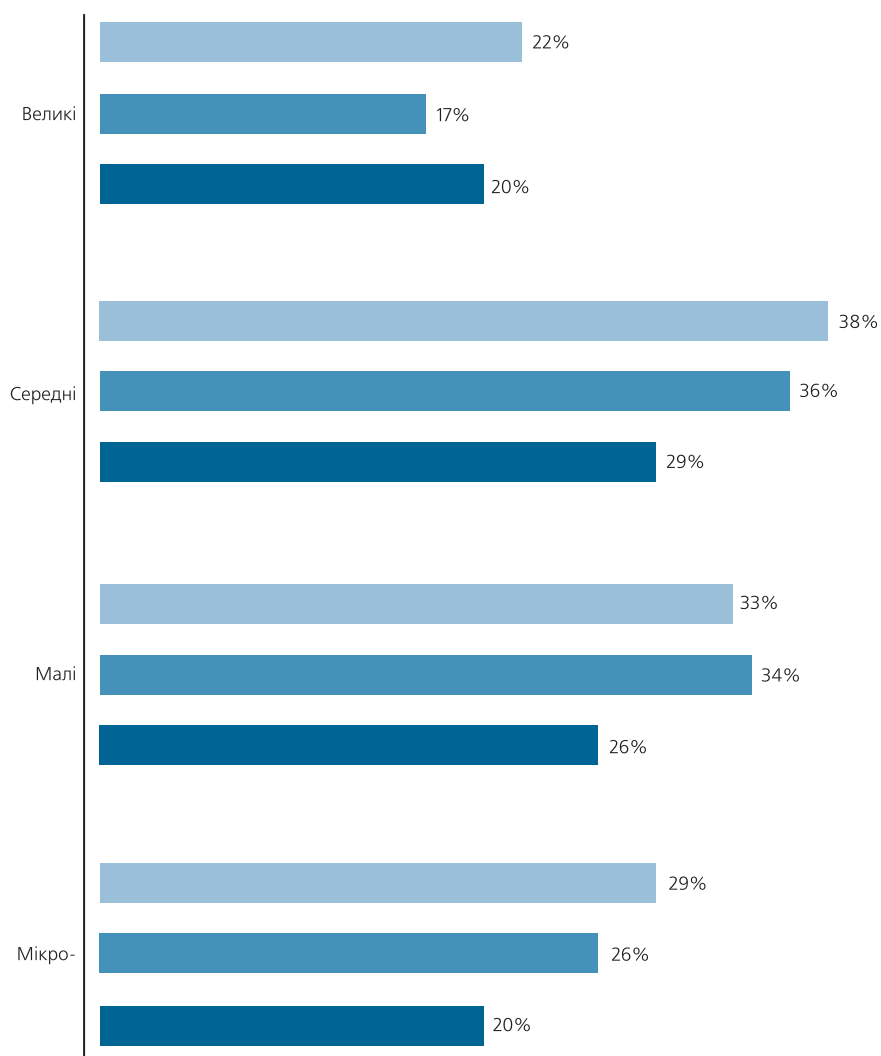

12

Частка підприємств, що висловили готовність сплачувати додаткові податки за поліпшення умов ведення бізнесу, найнижча серед великих підприємств

% респондентів-експортерів, за розмірами підприємств

- За поліпшення інфраструктури
- За спрощення державного регулювання бізнесу
- За створення рівних умов конкуренції

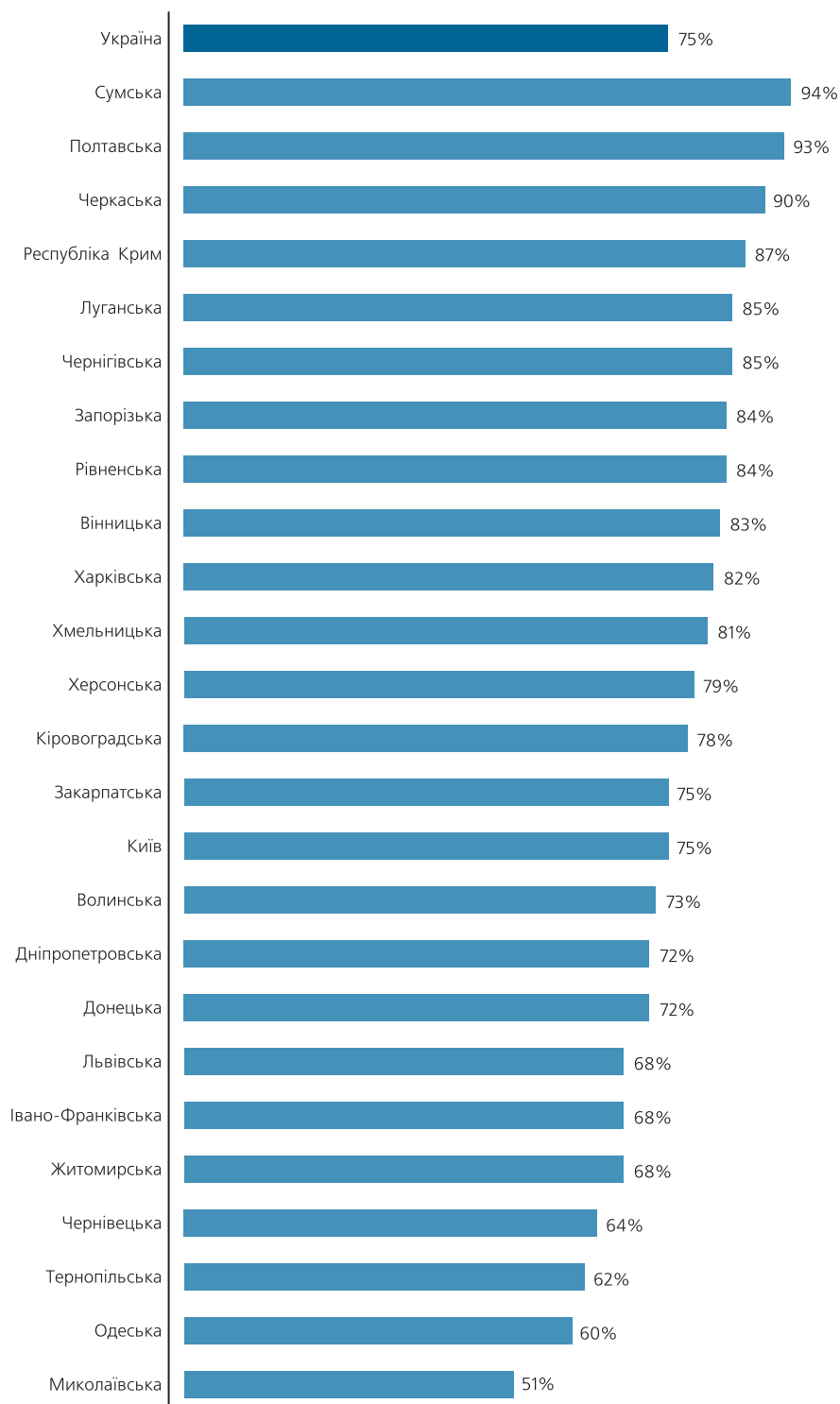
Адміністрування податків

13

Система розрахунку і сплати податків була значною перешкодою веденню бізнесу більшості підприємств усіх регіонів України

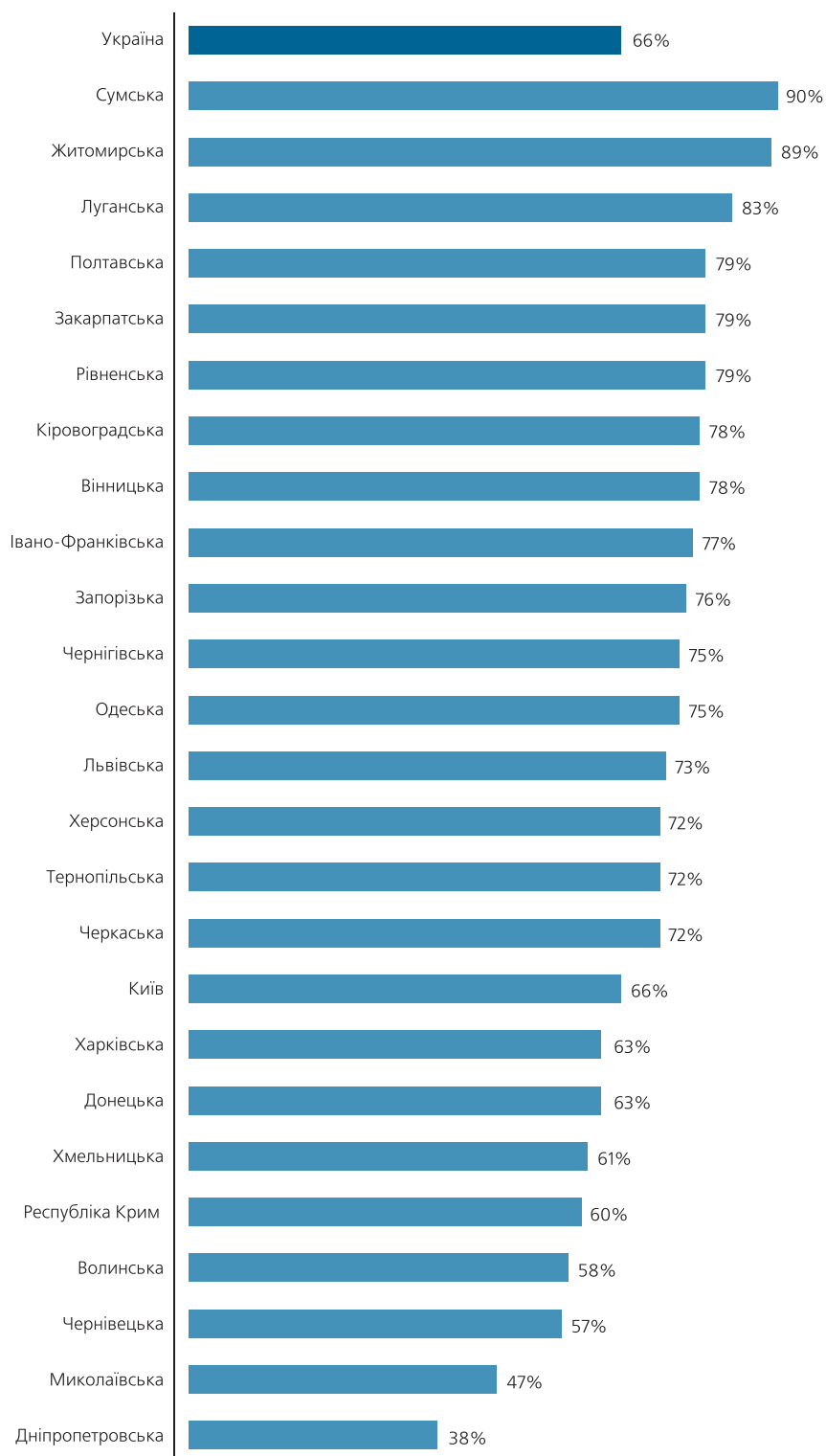
% респондентів, за регіонами

14

Процедури розрахунку і сплати податків як складні оцінили здебільшого підприємства Сумської і Житомирської областей, найменше – Дніпропетровської області

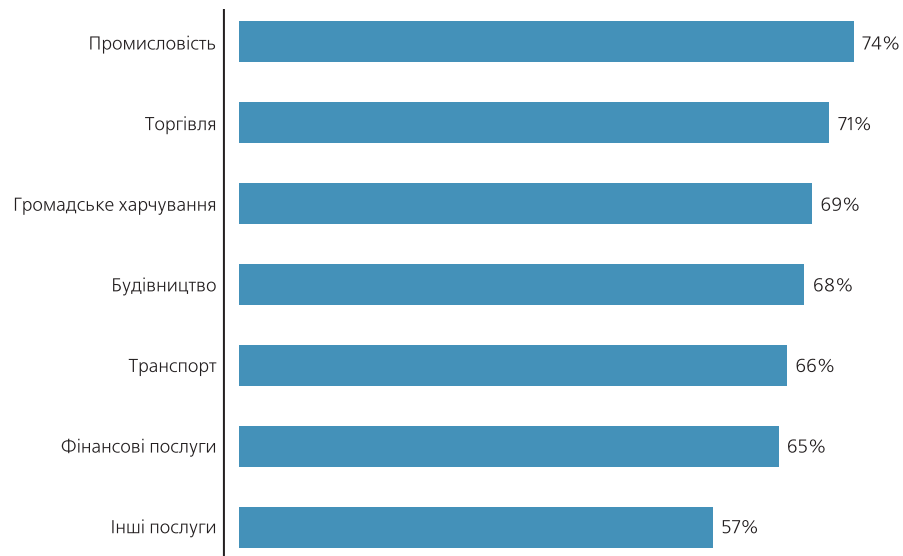
% респондентів, за регіонами

15

Процедури розрахунку і сплати податків були найскладнішими для промислових підприємств

% респондентів, за видами діяльності підприємств

16

Більшість підприємств вважають, що процедури адміністрування податків є складними

% респондентів, за розмірами підприємств

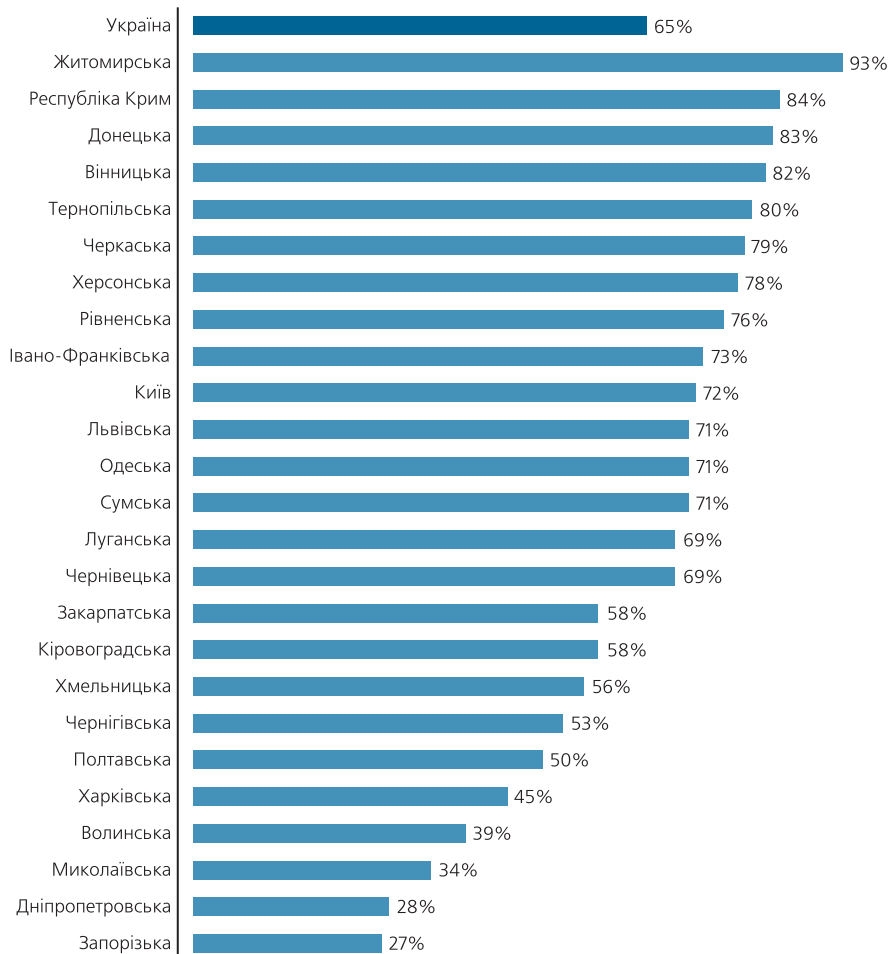
Дозволи

17

На думку підприємств, найскладніші процедури видачі дозволів у Житомирській області

% респондентів, що проходили процедуру отримання дозволів у 2004 р. і назвали її складною, за регіонами

18

Чим більше підприємство, тим складніші для нього процедури отримання дозволів

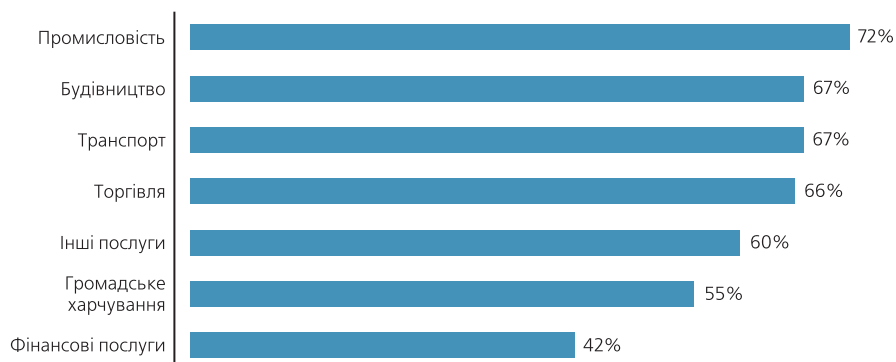
% респондентів, що проходили процедуру отримання дозволів у 2004 р. і назвали її складною, за розміром підприємств

19

Серед промислових підприємств більше таких, що вважають процедури отримання дозволів складними

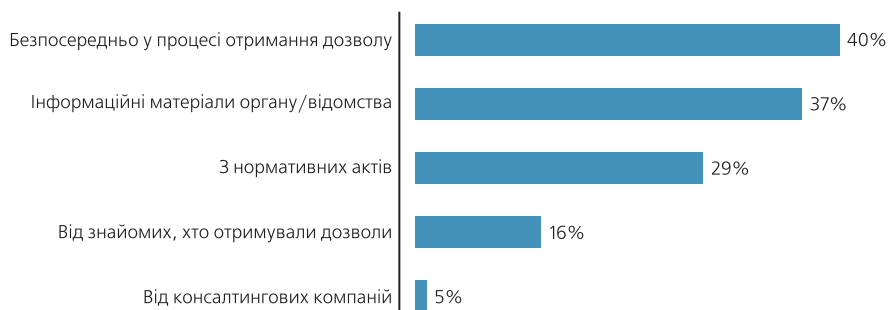
% респондентів, що проходили процедуру отримання дозволів у 2004 р. і назвали її складною, за видами діяльності підприємств

20

40% підприємців отримують інформацію про дозвільні процедури безпосередньо під час отримання дозволів

% респондентів, що отримували дозволи у 2004 р.

21

Більше половини підприємств вважають, що скорочення кількості дозволів спростить процес їх отримання

% респондентів, що отримували дозволи у 2004 р.

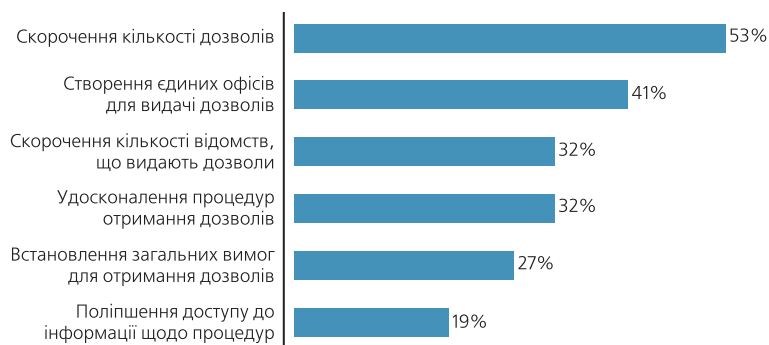
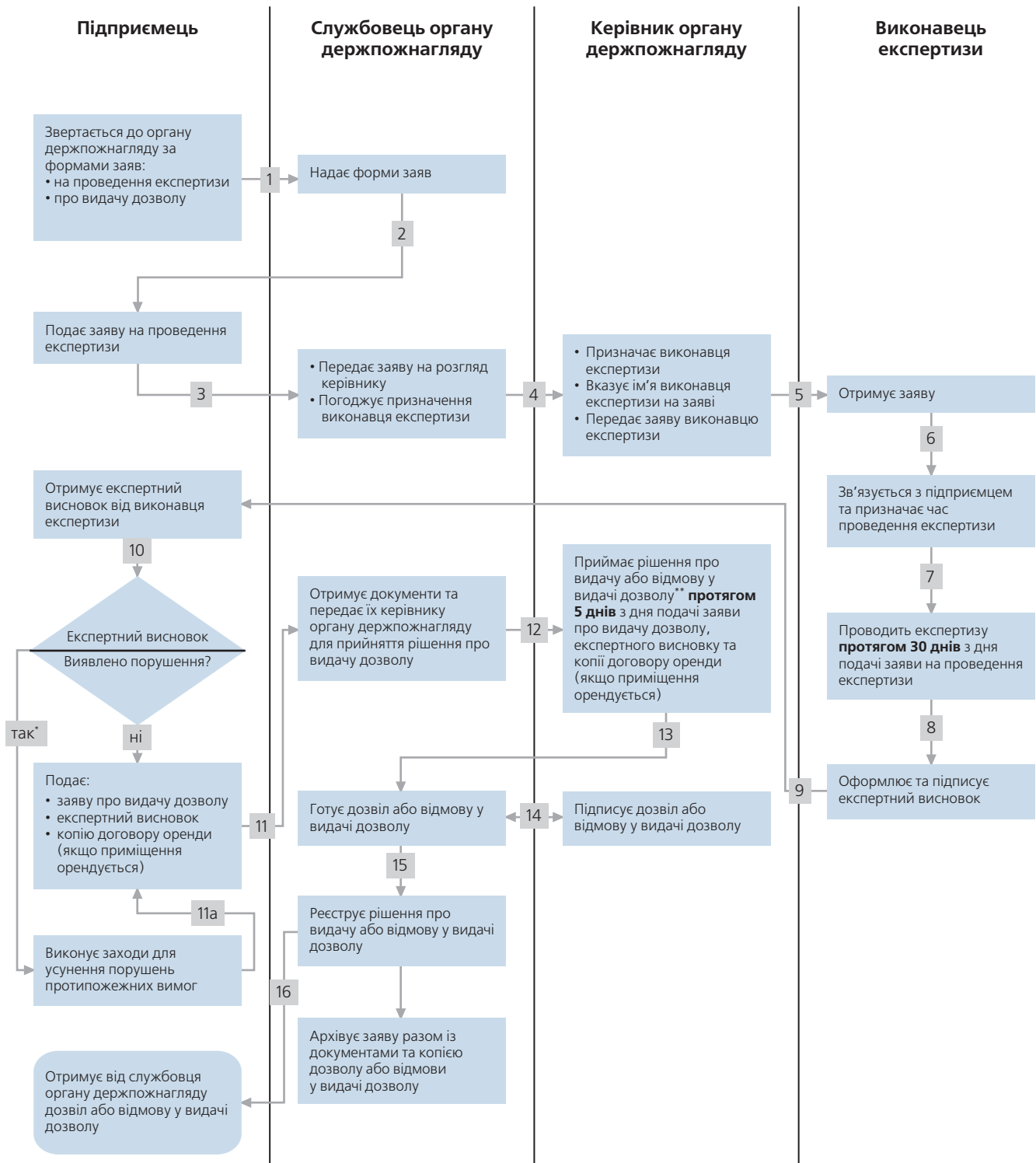

Схема видачі дозволів органами держпожнадзора

* Якщо порушення є підставою для відмови у видачі дозволу, підприємець повинен усунути їх та пройти експертизу повторно. У такому разі загальна кількість кроків – 25, а не 16.

** Більшість дозволів, що видаються, тимчасові через порушення, виявлені експертизою.

Перевірки

23

Частка тих, що мають журнал перевірок, є найвищою серед середніх підприємств

% респондентів, за розмірами підприємств

24

Частка підприємств, що мають журнал перевірок, є найвищою серед підприємств громадського харчування

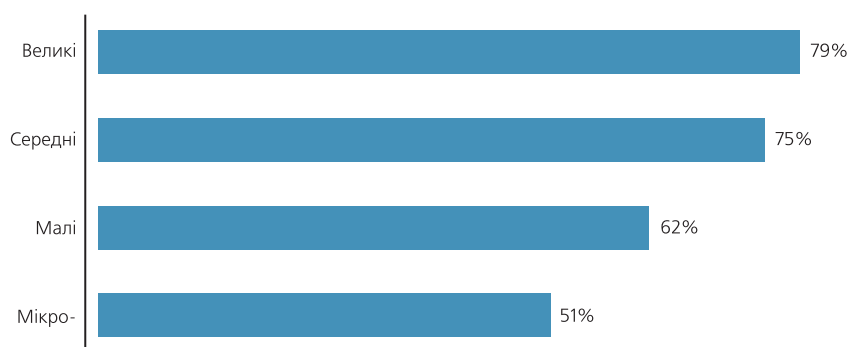
% респондентів, за видами діяльності підприємств

25

У 2004 році великі підприємства перевіряли найчастіше

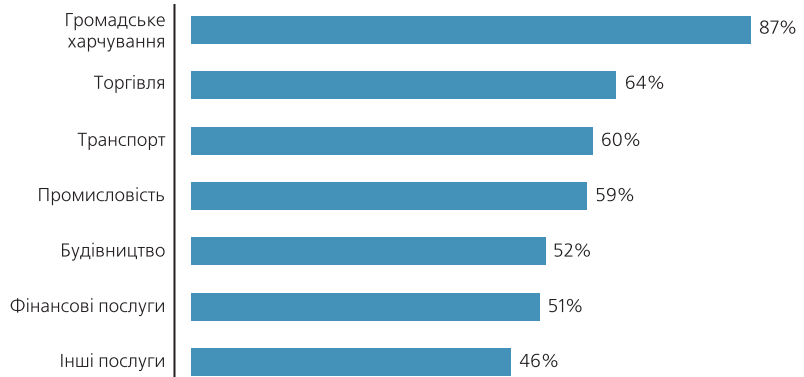
% респондентів, за розмірами підприємств

26

Найбільша частка перевірених підприємств у 2004 році була серед установ громадського харчування

% респондентів, за видами діяльності підприємств

27

Частка підприємств, що в ході перевірок сплачували неофіційні платежі, в 2004 році була найнижчою серед великих підприємств

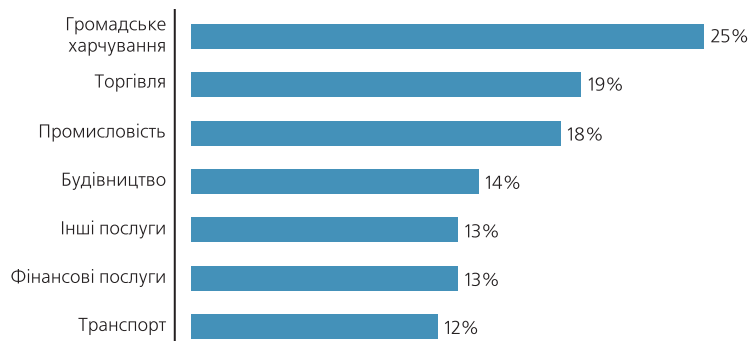
% респондентів, за розмірами підприємств

28

У 2004 році підприємства громадського харчування були найбільш схильні сплачувати в ході перевірок неофіційні платежі

% респондентів, за видами діяльності підприємств

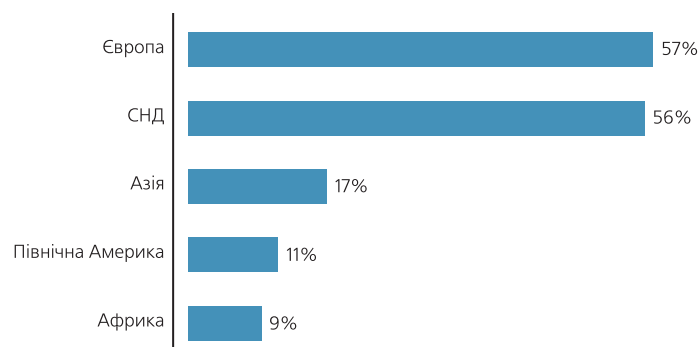
Регулювання експортної діяльності

29

Країни Європи та СНД були найпривабливішими для вітчизняних експортерів у 2004 році

% респондентів, що планували вийти на ринки зазначених країн у 2005-2006 рр.

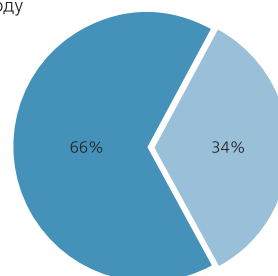

30

Більшість експортерів не укладали ексклюзивної угоди з компанією-імпортером у тій країні, куди експортували свої товари в 2004 році

% респондентів-експортерів

- Не укладали ексклюзивну угоду
- Укладали ексклюзивну угоду

31

Неофіційні платежі найчастіше сплачують представникам митниці мікро- та малі експортери

% респондентів, котрі вважають, що підприємства, подібні до них, завжди або майже завжди сплачують неофіційно державним органам за вирішення певних питань

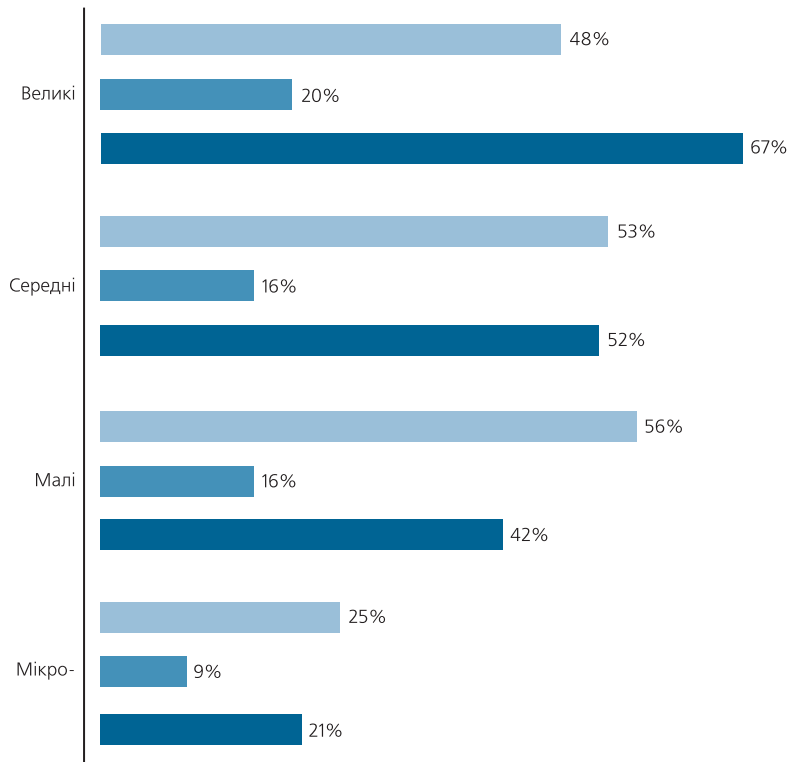

32

Мікропідприємства менш активні щодо пошуку партнерів за кордоном

% респондентів-експортерів, за розмірами підприємств

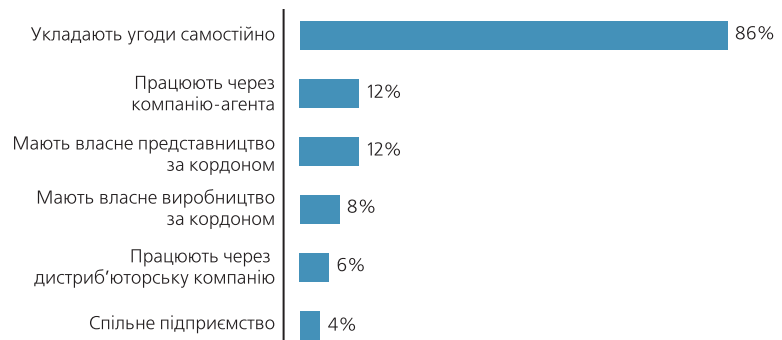
■ Шукають в інтернеті ■ Мають власну веб-сторінку ■ Відвідують спеціалізовані виставки

33

Переважна більшість експортерів самостійно укладали угоди з іноземними покупцями в 2004 році

% респондентів-експортерів, за розмірами підприємств

Міжнародна фінансова корпорація
Проект «Розвиток підприємництва в Україні»

вул. Спаська, 30-А, Поділ-Плаза
блок 2, 6-й поверх
м. Київ, 04070, Україна
тел.: (044) 490-64-00
факс: (044) 490-64-20
www.ifc.org/sme_ukraine